

Kungl. bibliotekets underlag till en nationell strategi för digitalisering, elektronisk tillgång och digitalt bevarande

Innehållsförteckning

Sammanfattning	4
Förord	5
Inledning.....	6
I. MYNDIGHETENS DIGITALA SAMLINGAR OCH DERAS ANVÄNDNING	10
1. Hur stor andel av samlingarna som är digitaliserade respektive ursprungligen i digitalt format. Vilka delar av samlingarna eller vilka materialkategorier som är digitaliserade och i vilken utsträckning	10
KB/Humlegården	10
KB/Karlavägen	10
Digitaliserat och ursprungsdigitalt material	11
2. I vilken utsträckning register och kataloger har digitaliserats samt i vilken utsträckning de är kompatibla med register och kataloger hos andra institutioner.....	15
KB:s digitala kataloger och söktjänster	15
3. Vilka delar av samlingarna som består av material som är, eller kan förväntas vara, upphovsrättsligt skyddat och där upphovsrätten tillkommer annan än institution.	18
4. Hur användarmönstren har utvecklats över tid vad gäller digitalt tillgängligt material (antal besök på hemsidor, antal visningar eller nedladdningar etc.).....	20
Antal besökare på KB:s externa webbplats	21
Forskningsbiblioteken och KB/Humlegården.....	22
5. Hur stora delar av det digitala materialet som är tillgängligt via Internet, respektive hur stor andel som endast finns tillgängligt för egen personal eller i samband med fysiska besök vid institutionen.	25
KB/Humlegården	26
KB/Karlavägen	27
kb.se	27
6. I vilken utsträckning det digitala materialet är tillgängligt via externa system, t.ex. Europeana och K-samsök, men även kommersiella leverantörer som Google.....	29
II. MYNDIGHETENS ARBETE OCH RESULTAT AV ARBETET MED DIGITALISERING, ELEKTRONISK TILLGÅNG OCH DIGITALT BEVARANDE	31
Allmänt om KB:s planer och planering	31
KB/Karlavägen	33
2. I vilken utsträckning avgifter tas ut för tillgången till digitalt material, vilka bemyndiganden som finns för eventuellt avgiftsuttag samt vilka principer i övrigt som gäller för avgiftsuttaget.....	35
3. Vilka typer av upphovsrättsligt skyddat material som gjorts tillgängligt digitalt och hur rättigheter i dessa fall inhämtats från rättighetshavarna samt kostnaderna för att publicera materialet digitalt.	37
4. Vilka kommunikativa strategier som finns för att nå ut med digitalt material till olika grupper samt vilka insatser som har gjorts för tillgänglighet i den digitala miljön för grupper med särskilda behov.	39
Allmänt	39

KB:s nuvarande webb.....	40
5. Hur det långsiktiga bevarandet av digitaliserat respektive ursprungsdigitalt material säkerställs.	41
Allmän kommentar	41
KB/Humlegården.....	42
KB/Karlavägen	43
6. Vilka samarbeten med andra offentligfinansierade institutioner som har genomförts eller initierats inom områdena digitalisering, elektronisk tillgång och digitalt bevarande.....	44
Allmän kommentar	44
7. Vilka samarbeten med privata aktörer, såsom företag, folkrörelser och andra ideella organisationer, som har genomförts eller initierats inom områdena digitalisering, elektronisk tillgång och digitalt bevarande.	45
Allmän kommentar	45
III. BEDÖMNING, UTIFRÅN DE OVAN BESKRIVNA STRATEGISKA UTVECKLINGSOMRÅDEN, AV VILKA SÄRSKILDA UTMANINGAR OCH MÖJLIGHETER SOM DEN DIGITALA TEKNIKEN INNEBÄR INOM DET EGNA VERKSAMHETSOMRÅDET	46
Legala utmaningar	46
Administrativa och organisatoriska utmaningar	49
1. Samarbeten med andra offentligfinansierade institutioner som bör prioriteras inom områdena digitalisering, elektronisk tillgång och digitalt bevarande.	51
ABM-samarbete.....	51
2. Vilka samarbeten med privata aktörer, såsom företag, folkrörelser och andra ideella organisationer, som är möjliga framöver inom områdena digitalisering, elektronisk tillgång och digitalt bevarande.	53
BILAGOR	59
Yttrande med anledning av Kulturdepartementets uppdrag till KB och ett antal andra myndigheter att ge underlag till en nationell digitaliseringsplan	59
Kommenterad lista över KB:s digitala kataloger och söktjänster.....	61
Tillväxten i KB:s två digitala arkiv.....	63
Kommenterad lista över samarbeten med andra offentligfinansierade institutioner.....	65
Kommenterad lista över samarbeten med privata aktörer.....	71
Förkortningar	74

Sammanfattning

Kungl. bibliotekets ambition att tillmötesgå användarnas ökade krav på elektronisk tillgång till KB:s samlingar saknar en tydlig motsvarighet i nationalbibliotekets uppdrag och ekonomiska förutsättningar. Betydande ansträngningar görs för att komma till rätta med denna obalans, bl.a. genom omprioriteringar i verksamheten och försök att finna andra finansieringskällor än regeringens anslag.

Medan en mycket ringa del av KB:s tryckta samlingar och andra pappersbaserade specialsamlingar har digitaliserats, har en stor mängd analogt audiovisuellt material förts över i digitalt format. Detta senare faktum beror både på medvetna satsningar på bevarandedigitalisering, för vilken regeringens avsatt extra medel. Dessutom har en omfattande insamling skett av ursprungsdigitalt material, som inte existerar i annat format.

Trots dessa skillnader inom KB:s verksamhet, kan i båda fallen endast en mycket liten andel av det digitala materialet visas. När det gäller det digitaliserade tryckta materialet, beror detta dels på att en stor mängd filer saknar tillräckligt med metadata, dels på avsaknaden av en anpassad teknisk plattform. När det gäller det audiovisuella materialet finns en sådan plattform och likaså möjlighet att visa materialet för forskare på plats i KB:s lokaler på Karlavägen. Att materialet inte kan visas på Internet för en bredare krets användare beror fr.a. på upphovsrättslagstiftningen.

Alltmera av KB:s samlingar kommer att utgöras av digitala dokument. KB:s förhoppning är att pliktleveranslagstiftningen, upphovsrätten och skyddet för den personliga integriteten ska anpassas till denna verklighet. Samtidigt som diskussionen om dessa förändringar pågår, måste KB kraftsamla för att kunna bygga upp en teknisk plattform som på sikt kan hantera allt digitalt material, såväl insamling som visning och bevarande.

Produktionen av metadata för nationalbibliografen, ett av KB:s traditionella uppdrag, är ett resurskrävande manuellt arbete som på sikt måste rationaliseras. Detta kan ske genom att metadata som redan finns externt återanvänds och att ursprungsdigitalt material i stor utsträckning automatindexeras.

KB:s samverkan med andra aktörer måste framdeles koncentreras till dem som bedöms som strategiskt viktigast. Utrymme måste skapas för ett fördjupat samarbete med fr.a. Riksarkivet kring digitaliseringsfrågor. Samtidigt bör dialogen om bevarandet breddas till externa audiovisuella institutioner. KB:s samverkan med centrala arkiv, bibliotek och museer samt kulturmiljövårdande institutioner ska vidmakthållas och förbättras med sikte på konkreta resultat. Offentlig-privat samverkan och nya affärsmodeller ska också prövas.

Förord

Föreliggande rapport har sammanställts av biträdande riksbibliotekarien Magdalena Gram. Underlag har tagits fram via avdelningscheferna Jonas Ahlberg (IT), Gunilla Herdenberg (Nationell samverkan), Agneta Holmenmark (Bibliotek), Göran Konstenius (Audiovisuella medier) och Pelle Snickars (Forskning) samt av kommunikationschefen Sara Bengtzon, internationelle sekreteraren Kjell Nilsson, ekonomichef Peter Olin och chefsjuristen Jerker Rydén. Dessa personer har även fungerat som referensgrupp. Riksbibliotekarien Gunnar Sahlin har granskat rapporten i dess slutskede.

Stockholm den 9 april 2010

Magdalena Gram

Inledning

Kungl. biblioteket (KB) uppfattar att regeringens uppdrag rörande underlag till en nationell strategi för digitalisering, elektronisk tillgång och digitalt bevarande i hög grad riktar sig till institutioner, som sorterar under Kulturdepartementet. Eftersom frågornas inriktning inte alltid svarar mot nationalbibliotekets uppdrag, har KB valt att tolka dem så att de bättre ska svara mot institutionens egna förutsättningar. Syftet med denna anpassning är också att departementet ska få en mer rättvisande bild av vad digitalisering, elektronisk tillgång och digitalt bevarande innebär för KB.

En avstämning mellan Kultur- och Utbildningsdepartement kring frågeställningarnas inriktning hade varit önskvärd, då kulturpolitiska och utbildningspolitiska perspektiv så tydligt bryts i frågor som de här aktuella. I syfte att något vidga synfältet och låta andra forskningsbibliotek komma till tals har KB:s expertgrupp för samordning av digitalisering beretts tillfälle att inkomma med ett särskilt yttrande. Detta biläggs underlaget (bilaga 1).

Kungl. bibliotekets uppdrag

KB:s uppdrag enligt instruktionen omfattar inte uttryckligen digitalisering. Däremot har KB, liksom andra kulturarvsinstitutioner, ibland tilldelats extra medel för digitalisering och då rapporterat om deras användning. Som exempel kan nämnas att KB deltagit i Access-programmet och att nationalbiblioteket 2009 tilldelades 8,3 mkr av regeringen för bevarandedigitalisering.

Om KB:s uppdrag ska betraktas som teknikneutralt, följer därav bl.a. att såväl insamling som bevarande, beskrivning och tillhandahållande idag ska ske alltmera i digital form. Även om denna utveckling är märkbar finns också kraftigt hämmande faktorer.

Det aktuella lagförslaget Leveransplikt för elektroniska dokument (Ds 2009:61) kan innebära att KB får i uppdrag att, jämte sina traditionella uppgifter, även ta emot ursprungsdigitalt material. Hanteringen av detta förutsätter uppbyggnad av en arbetsorganisation och en teknisk plattform, som kan hantera det digitala in- och utflödet liksom ett långsiktigt digitalt bevarande. I flera väsentliga avseenden gäller i detta sammanhang samma krav som för hanteringen av digitaliserat material.

Ett traditionellt uppdrag för nationalbiblioteket gäller beskrivningen av det material som levererats enligt lagen om pliktexemplar. Grunden i denna verksamhet är katalogisering och produktion av metadata. Detta sker sedan decennier tillbaka i digital form. Inom detta område kan KB också redovisa en omfattande produktion.

Kungl. bibliotekets digitalisering och insamling av ursprungsdigitalt material

Trots att det inte uttryckligen framgår av uppdragsbeskrivningen har KB under flera år samlat in digitalt material under flera år. Aktiviteten har tagit sig olika uttryck:

- 1997 startade KB insamling via robot av den dynamiska webben, Kulturarw3. Senare har KB även startat insamling av webbtidningar.
- Övergången till digital fototeknik inleddes vid ungefär samma tid. Interna och externa fotobeställningar har således genererat digitala bildfiler.
- KB har bl.a. av bevarandeskäl rätt att framställa kopior av sitt material, även digitala. 1997 inleddes en omfattande bevarandedigitalisering av affischer. Även annat tryck på papper av dålig kvalitet har digitaliserats.
- Audiovisuellt material, fr.a. radio- och TV-material, har sedan 2006 kontinuerligt digitaliserats av bevarandeskäl. För detta har regeringen tilldelat extra anslag.
- Teknikutvecklingen inom det audiovisuella området har framtvingat uppbyggnad av en teknisk plattform som kan hantera digitala leveranser. När det gäller tryckt material har övergången till digitalt format inte gått lika fort. Viss avtalsbaserad insamling av elektroniska dokument har dock genomförts.
- KB har deltagit i flera projekt och program som gällt digitalisering, senast Access.

IT – både centraliserad och decentraliserad

KB har en mångfacetterad verksamhet och detta faktum har accentuerats i samband med den tekniska utvecklingen och verksamhetsöverföringen från Statens ljud- och bildarkiv (SLBA) 2009. Verksamhetsöverföringen syftade till att skapa en myndighet, som var bättre rustad för att hantera den digitala utvecklingen. Organisatoriskt innebar förändringen bl.a. att SLBA blev en avdelning inom KB, Avdelningen för audiovisuella medier (AVM). Vidare skapades en central IT-avdelning, som ska samordna KB:s IT-verksamhet och även ansvara för den långsiktiga lagringen av digital information.

Centraliseringen är inte helt genomförd. Resurser för IT-utveckling och systemarkitektur finns idag på såväl centrala IT som AVM samt Enheten för LIBRIS-systemen och databaslicenser. Digital produktion pågår vid både AVM och centrala IT. AVM har sin egen tekniska plattform, liksom LIBRIS. KB har f.n. således tre tekniska plattformar, om än av olika karaktär. AVM:s plattform omfattar i princip alla de processer och system som krävs för hantering av audiovisuellt material. LIBRIS plattform hanterar framför allt metadata. Centrala IT är på väg att utveckla en plattform som på sikt ska kunna hantera alla processer, system och materialtyper.

KB har idag två stora nationella kataloger: LIBRIS med katalogposter för huvudsakligen tryckt material, men i ökande grad även för digitaliserat och ursprungsdigitalt material, samt Svensk mediedatabas (SMDB) för audiovisuellt material. På sikt finns planer på en integration men ännu rör det sig om två separata system och viss dubblering av information.

En myndighetssammanslagning innebär inte omedelbart effektiv integration och synergieffekter. Mediekonvergensen pågår oavbrutet men fortfarande går en skiljelinje mellan å ena sidan tryckt material och pappersbaserade specialsamlingar av olika slag (handskrifter, handtecknat och handritat kart- och bildmaterial, fotografi) och audiovisuellt material. Olika material kräver delvis

olika hantering och skillnaderna mellan uppdrag och teknisk utvecklingsnivå inom KB:s olika verksamheter resulterar i olika svar på regeringens frågor. Därtill får verksamheternas uppdelning på flera adresser – fr.a. KB/Humlegården och KB/Karlavägen – vissa konsekvenser. I syfte att praktiskt hantera detta sker redovisningen delvis under rubrikerna KB/Humlegården respektive KB/Karlavägen. Även LIBRIS som nationell samkatalog och KB/Humlegårdens delmängder i samkatalogen redovisas delvis separat, eftersom perspektivet i detta sammanhang är speciellt.

Samarbete

Biblioteksarbete bygger på samarbete. När regeringen efterfrågat redovisning av KB:s samarbeten har begränsningar eftersträvat i svaren. Listor med exempel på olika samarbeten har förts till bilagor.

KB har som nationalbibliotek en samordnande roll för landets forskningsbibliotek. Avdelningen för nationell samverkan (NS) administrerar merparten av de nationella satsningarna. Till NS är knuten en inflytandestruktur med en nationell referensgrupp samt expertgrupper inom olika områden, bl.a. en expertgrupp för samordning av digitalisering.

KB:s samordnande insatser för forskningsbiblioteken gäller i hög grad gemensamma infrastrukturella lösningar, bl.a. LIBRIS och den centrala handläggningen av licensavtal för e-resurser. Under senare tid märks en allt tydligare tendens att även andra typer av bibliotek, fr.a. folkbibliotek, önskar ingå i den infrastruktur som byggts upp av KB och forskningsbiblioteken. KB:s utvidgade uppdrag som biblioteksmyndighet, som innebär ett ansvar även för folk- och skolbibliotek, kommer också att påverka framtida samarbeten och vägval.

Genom ABM-centrum spelar KB även en viss roll för samarbetet inom hela kulturarvssektorn. Samarbetet mellan KB och Riksarkivet (RA) har hitintills varit mest utvecklat. Jämte det nationella samarbetet deltar KB i ett omfattande internationellt samarbete.

Upphovsrätt och skydd för personlig integritet

Upphovsrätten liksom det lagstadgade skyddet för den personliga integriteten begränsar kulturarvsinstitutionernas möjligheter att förmedla sitt material. Tillgången till KB:s digitala material, fr.a. det audiovisuella, är i hög grad begränsat till användning på plats i KB:s lokaler.

I väntan på en reviderad upphovsrättslag har KB/Humlegården prioriterat digitalisering av äldre, upphovsrättsligt fritt material. Insamling av digitalt material har skett dels via Kulturarw3, dels som vissa avtalsbaserade leveranser från olika företag och myndigheter. En särskild förordning reglerar numera forskarnas tillgång till Kulturarw3. Det insamlade e-materialet är tillgängligt via särskilda terminaler i KB/Humlegården.

I princip är allt audiovisuellt material, både det digitaliserade och det ursprungsdigitala, upphovsrättsligt skyddat. Fastän tekniken finns för tillgängliggörande via nätet kan materialet idag endast visas via SMDB i KB:s lokaler på Karlavägen.

Statistik

Uppföljningen av KB:s verksamhet baseras i hög grad på statistik och dessa mätdata motsvarar ibland även mått, som omvärlden efterfrågar. Bristen på metodisk stringens har dock alltmera märkbar, bl.a. eftersom frågor ställs utifrån många olika perspektiv. Därtill kommer att övergången från analog insamling till digital rubbar både traditionell terminologi och underlag för statistik. Dessa brister märks även när KB försökt finna statistiskt underlag för besvarande av regeringens frågor.

Bibliotekens statistik är föremål för översyn både inom Nationell samverkan och på internationell nivå.

Termer och begrepp

KB:s underlag använder genomgående förkortningen ABM som står för samverkan mellan arkiv, bibliotek och museer. Samtidigt vill KB betona att även de fasta fornminnena och kulturmiljövärden är en del av det aktuella samarbetet, såväl nationellt som internationellt. I vissa sammanhang talas också om ABMK.

Regeringens frågor gäller vid flera tillfällen omfattningen av ett visst samarbete. KB vill fästa uppmärksamheten på att samarbete, samordning och samverkan har olika betydelser men att den mer specifika formen i olika redovisade fall inte närmare specificerats.

KB:s främsta målgrupper är forskning och högre utbildning, mera specifikt inom humaniora och samhällsvetenskap. I sin praktiska verksamhet laborerar KB med en tolkning av begreppet forskning, som även inbegriper seriösa studier, efterforskning och amatörforskning. I lagens mening finns, KB veterligen, inte någon definition av begreppet forskning som skulle kunna stödja en strikt avgränsning.

Med digitalisering avser KB överföring av analog information till digitalt format. Digital registrering av information betraktas normalt inte som digitalisering. KB har ändå valt att i sin redovisning till regeringen inte skarpt särskilja digitala kataloger som bygger på tidigare analoga katalogposter från sådana som utgörs av poster i ursprungsdigitalt material.

Med migrering avser KB överföring från ett digitalt format till ett annat.

I. MYNDIGHETENS DIGITALA SAMLINGAR OCH DERAS ANVÄNDNING

1. Hur stor andel av samlingarna som är digitaliserade respektive ursprungligen i digitalt format. Vilka delar av samlingarna eller vilka materialkategorier som är digitaliserade och i vilken utsträckning.

KB/Humlegården

Andel som digitaliserats: mindre än 1 %. Disparat material: böcker, tidningar, handskrifter, vardagstryck.

Ursprungsdigitalt material, (e-leveranser): 125 GB.

Fr.a. vetenskaplig publicering (DiVA) och e-böcker.

Ursprungsdigitalt material (webbinsamlat): ca 1,5 miljarder objekt/648,8 miljoner filer/ 2 754 GB. Den svenska delen av webben.

KB/Karlavägen

Andel som digitaliserats: ca 17 % (ca 1 miljon av 6 miljoner timmar).

80 % utgörs av SR:s och SVT:s sändningar.

Ursprungsdigitalt material (e-leveranser): ca 1 300 000 timmar/2 500 000 filer/ 350 000 GB.

Största leverantörer: TV4 och SR.

De tryckta kategorierna i KB:s samlingar utgörs av böcker, dagstidningar, tidskrifter, vardagstryck, affischer och musiktryck. Kartor och bilder förekommer både som tryck och som handritat eller

handtecknat material. Fotografier utgör en särskild samlingskategori och fortsättning på den tryckta produktionen av bildkategorier som KB av tradition samlat, fr.a. porträtt och topografiska utsikter. Handskrifter ingår också i KB:s samlingstradition.

KB:s audiovisuella samlingar kan grovt indelas i kategorierna radio, TV, fonogram, film, videogram, multimedier.

Statistiken över digitaliserade objekt redovisas i KB:s årsredovisning enligt följande:

- Monografier
- Dagstidningar
- Tidskrifter
- Kartor/bilder/vykort/musiktryck
- Affischer vardagstryck
- Kombinerat material inkl. multimedier
- Fonogram
- Film/video
- Radio/TV
- E-leveranser, böcker m.m.

Digitaliserat material som tillkommit som ett resultat av externa beställningar vid KB/Humlegården saknar ofta metadata. Planer finns för en migration och ett synliggörande av materialet. Gränssnitt för olika materialkategorier är under utveckling. När det gäller statistik för audiovisuellt material redovisas inte mängden material per kategori utan totalt antal timmar.

Som tidigare nämnts har KB system för storskalig digitalisering och digital insamling av audiovisuellt material. KB har även inlett uppbyggnad av en teknisk plattform som ska kunna hantera digitalisering och digital insamling av andra materialkategorier.

Digitaliserat och ursprungsdigitalt material

KB/Humlegården. Digitaliserat material

IT-avdelningens statistik före 2009 är bristfällig. Produktionen har ökat kraftigt under året och kvantiteten är tydligt redovisad. Detta innebär inte, att KB kan svara på frågan hur stor andel av de tryckta samlingarna och pappersbaserade specialsamlingarna som är digitaliserade. Det rör sig dock om mindre än 1 %.

Nedan redovisas några av de begränsade delmängder som är digitaliserade:

- Affärstryck från 1800-talet – bl.a. prislistor och tidtabeller

- Bildsamlingar – t.ex. Maria Röhl's porträttsamling
- Holländska dagstidningar – 1 300 volymer
- Post- och Inrikes Tidningar 1780–1864
- Stockholmsposten 1778–1833
- Medeltida handskrifter – 10 vol.
- Spärrat material – ca 18 500 sidor av material som inte kan lånas ut i fysisk form p.g.a. bevarande- eller säkerhetsskäl
- Svensk historisk bibliografi – tryckta volymer
- Svenska klassiker – för Litteraturbanken
- Svenska monografier -1599 – 60 volymer
- Ellen Keys dagböcker – 80 volymer

Det totala antalet digitaliserade ”böcker” (monografier) har nyligen beräknats till ca 400 titlar. Resultatet kan jämföras med Google Books ca tio miljoner digitaliserade böcker, varav en delmängd är svenska.

KB/Humlegården. E-leveranser

Den ringa men ökande mängden e-leveranser kan förklaras av att det hitintills producerats relativt få förlagsutgivna e-publikationer i Sverige samt att KB enbart har avtal med ett fåtal leverantörer. DiVA-konsortiets utgivning står för den största ökningen under senare tid. Nedan redovisas några av de viktigaste avtalsbaserade leveranserna:

- DiVA-konsortiet – forskningspublikationer och studentuppsatser från svenska lärosäten
- Hjälpmedelsinstitutet – rapporter
- Socialstyrelsen – rapporter
- Bolagsverket – Post- och Inrikes Tidningar
- E-lib – e-böcker
- Inko – e-böcker på esperanto
- Serum – e-böcker
- Norrköpings tidningar – dagstidningar

Totalt motsvarar mängden ursprungsdigitalt material 2000–2009 125 GB.

E-leveranser: statistik och aktiva leverantörer

Digitala leveranser mellan år 2000–2009

Digitala leveranser mellan år 2000–2009		
År	Antal filer	Total kB
2000	36	9417
2001	403	242065
2002	15	7614
2003	2711	1638354
2004	4741	2913368
2005	1614	1265295
2006	16559	12292622
2007	1108	293196
2008	41760	26913510
2009	240548	85132908
Totalt	309495	130708349
125 GB		

KB/Humlegården. Webb-insamling

KB:s insamling av den svenska delen av webben under perioden 1997–2009 omfattade 648,8 miljoner filer. I datamängd motsvarar detta 2 754 GB.

En gång per dag samlar KB även in webbversioner av 140 svenska dagstidningar.

KB/ LIBRIS

Av LIBRIS ca 450 000 poster över elektroniska resurser utgörs merparten av forskningsbibliotekens licensbelagda material. Ca 5 550 poster motsvarar bestånd på KB. Av dessa ingår ca 4 150 i nationalbibliografin.

Ca 3 100 poster i LIBRIS motsvarar digitaliserat material som finns direkt tillgängligt i fulltext eller motsvarande. Av dessa refererar ca 1 300 poster till bestånd på KB.

LIBRIS innehåller ca 16 000 poster inom kategorin film/video och ca 49 000 inom kategorin ljudupptagningar. Vissa av dessa kan motsvara audiovisuellt material i digital form. Ca 100 poster refererar till bestånd på KB. I siffrorna ingår inte katalogposterna i SMDB men delar av det audiovisuella material som finns i LIBRIS förekommer även i SMDB.

SwePub (Svensk Vetenskaplig Publicering, se nedan) innehåller ca 30 000 poster över fritt tillgängligt digitalt material. Volymen poster expanderar kontinuerligt.

KB/Karlavägen. Digitaliserat material

Ca 17 % av det audiovisuella materialet i icke filbaserat format är digitaliserat eller överfört till filbaserad lagring. Beräkningen bygger på uppskattade 6 miljoner timmar på analoga bärare. Ca 1 miljon timmar av dessa har digitaliserats och tillgängliggjorts.

Av Sveriges Radios (SR) och Sveriges Televisions (SVT) rikssändningar, insamlade på analoga bärare, är ca 80 % digitaliserade. Ca 10 % av lokalradions sändningar är digitaliserade.

Produktionen har legat på ca 230 000 till 400 000 timmar/år. På 3 år har ca 1 miljon timmar på så vis kunnat digitaliseras.

Ett storskaligt filmdigitaliseringsprojekt omfattande ca 3 500 filmer avslutades 2009. Materialet utgörs fr.a. av donerad utbildningsfilm från Mediecenter. Parallellt pågår en mer småskalig digitalisering av udda tekniska format som hotas av nedbrytning. Från december 2009 till idag har ca 120 timmar digitaliserats.

Digitalisering av äldre analogt material görs löpande på forskarförfrågan ("on demand"). Ca 5 000 timmar har digitaliserats från 2005 till idag. Då endast browsefiler, inte arkivfiler, tagits fram är dessa inte medräknade.

KB/Karlavägen. E-leveranser

Ursprungsdigitalt audiovisuellt material har samlats in i stor skala och omfattar idag ca 1 300 000 timmar. De största leverantörerna av filer via nätverk är idag TV4 och SR. Fr.o.m. juni 2010 kommer hela SVT:s utbud att levereras via nätverk.

2. I vilken utsträckning register och kataloger har digitaliserats samt i vilken utsträckning de är kompatibla med register och kataloger hos andra institutioner.

KB/Humlegården

I princip är samtliga kataloger tillgängliga i digital form. KB:s lappkatalog –1955 är digitaliserad och sökbar som indexerat bilddokument. Det mesta materialet i KB:s lappkatalog –1955 finns även i LIBRIS.

Digital registrering av utländsk litteratur har pågått sedan 1968, av svensk litteratur sedan 1976. Allt utländskt material, och ca 13 % av det tryckta svenska materialet, katalogiseras. Merparten av det okatalogiserade tryckta materialet är s.k. vardagstryck.

Merparten av det tryckta svenska textmaterial som katalogiserats finns i LIBRIS. Där registreras även vissa kartor och bilder liksom vardagstryck. Ca 50 % av personarkiven är registrerade i Ediffah, ca 18 % av brevsamlingen i Brevbasen (SVAR).

KB/Karlavägen

98 % av katalogerna över audiovisuellt material är tillgängliga i digital form och kan nås via Svensk mediedatabas (SMDB).

KB:s kataloger är kompatibla med register och kataloger hos institutioner som har motsvarande typ av samlingar och som följer internationella standarder.

KB:s digitala kataloger och söktjänster

Bilaga 2 upptar en kommenterad lista över KB:s viktigaste digitala kataloger och söktjänster.

KB/Humlegården

Utländsk litteratur, som förvärvas via köp, registreras sedan 1968 i LIBRIS, svensk litteratur sedan 1976. Nationalbibliografin är inte längre en tryckt produkt utan en delmängd i LIBRIS.

De svenska pliktleveranserna omfattar årligen i genomsnitt ca 300 000 objekt. Av dessa katalogiseras ca 40 000, dvs. 13 %, för nationalbibliografin. En delmängd av de tryckta kartorna registreras i LIBRIS. Visst vardagstryck registreras på s.k. samlingspostnivå. Det övriga, okatalogiserade tryckta materialet, ca 87 %, utgörs huvudsakligen av vardagstryck.

Merparten av KB:s katalogiserade svenska textmaterial finns i LIBRIS, även de äldsta samlingarna. För perioden ca 1880–1976 finns luckor. En viss komplettering av posterna i LIBRIS har skett genom digitaliseringen av KB:s lappkatalog –1955, den s.k. Plåten. Sökbarheten i motsvarande bildfiler är begränsad.

De manuella handskriftskatalogerna är endast delvis digitaliserade. Ca 50 % av personarkiven är sökbara som referenser i Ediffah (En Digital Infrastruktur För Forskningsbibliotekens Arkiv- och Handskriftssamlingar). Ca 18 % av brevsamlingen finns tillgänglig som referenser i den s.k. Brevbasen (Riksarkivets SVAR). Annat handskriftsmaterial, som medeltida handskrifter, är inte tillgängligt i digitala kataloger.

KB/Karlavägen

98 % av AVM:s kataloger och register är tillgängliga i digital form och kan nås via SMDB. Äldre pappersbaserade kataloger har digitaliserats genom manuell registrering, inskanning och OCR-läsning (OCR = Optical Character Recognition) av tablåinformation och tablåuppgifter.

Kompatibilitet

Biblioteken har en lång tradition av standardiserade regler för katalogisering och klassificering vilket möjliggjort utbyte av bibliografisk information. Principerna för katalogisering blir alltmer internationella eller globala och KB är en stark aktör i denna utveckling. Den ökade internationaliseringen märks i övergången från det svenska klassifikationssystemet SAB till Dewey decimalklassifikation (DDK) samt vidare i svensk katalogdata som berikar andra söktjänster som t.ex. Google.

LIBRIS är uppbyggt enligt internationella standarder och systemet är kompatibelt med såväl internationella kataloger som LIBRIS-bibliotekens lokala system. SMDB:s katalogiseringsklient och katalogstruktur är anpassade till standarder inom det audiovisuella området. Särskilda katalogiseringsregler för icke publicerat material har dessutom tagits fram, bl.a. i samarbete med Stiftelsen Svenska Filminstitutet (SFI).

Handskriftsdatabasen Ediffah bygger på internationella standarder, delvis för arkiv. Den anpassas också delvis till bibliotekens auktoritetsarbete.

Som framgått av den tidigare redovisningen motsvarar den ”bibliografiska” informationen idag flera olika metadatascheman som täcker olika materialkategorier. KB har nyligen genomfört en

omfattande inventering av de metadatamodeller som f.n. används på KB (Metadainventering 2009, dnr 331-1142-2009) och kommer att bearbeta metadatafrågor i flera sammanhang framöver.

Inom den nationella och internationella ABM-sektorn pågår ett delvis gemensamt arbete med att närma standarderna för arkiv, bibliotek och museer till varandra och att finna lösningar på behovet av samsökning. Svenska Sondera och europeiska Europeana är exempel på förhållandevis framgångsrika försök.

3. Vilka delar av samlingarna som består av material som är, eller kan förväntas vara, upphovsrättsligt skyddat och där upphovsrätten tillkommer annan än institution.

KB/Humlegården

Ca 50-75 % av de tryckta samlingarna samt specialsamlingar med handritat, handtecknat och fotografiskt material samt handskrifter kan utgöras av upphovsrättsligt skyddade verk samt föräldralösa verk.

KB/Karlavägen

Ca 99,5 % av de audiovisuella samlingarna beräknas vara upphovsrättsligt skyddade.

Upphovsrätten tillkommer i dessa fall annan än institution.

Under senare år har alltmer material tillgängliggjorts genom digitalisering eller publicering i ursprungsdigitalt format. Förändringen har ökat användarnas förväntan, dels på att tidigare dolda samlingar ska synliggöras genom digitalisering, dels på att tillgången till digitaliserat och ursprungsdigitalt material inte ska hindras av legala skäl. Att merparten av KB:s digitala samlingar f.n. endast kan tillgängliggöras på plats i KB:s lokaler väcker kritiska frågor.

Frågan i rubriken är närmast omöjlig att besvara när det gäller KB:s tryckta samlingar och specialsamlingar. En mycket osäker gissning är att minst 50 % utgörs av upphovsrättsligt skyddat material eller föräldralösa verk (orphan works). När det gäller förlagsutgivet tryckt material, som ingår i nationalbibliografin, är upphovsmännen i allmänhet kända eller möjliga att spåra. Vardagstryck, kartor och bilder – material som ofta efterfrågas för reproduktion – är ofta okatalogiserat och utan kända upphovsmän. Upphovsmän till handskrifter är oftast men långt ifrån alltid kända. Materialet är också bara delvis förtecknat.

Att efterspåra rättigheter till verk är en tidsödande och kostsam hantering även för konstmuseer med inventarieförda samlingar och verk av kända upphovsmän. På ett nationalbibliotek med enorma mängder disparat och ofta okatalogiserat material är uppgiften oöverstiglig. Massdigitalisering av tidningar ställer hela problemet på sin spets.

I KB:s audiovisuella samlingar är uppskattningsvis 99,5 % av materialet upphovsrättsligt skyddat.

KB har förhoppningen att den pågående översynen av upphovsrätten – särskilt det delbetänkande som gäller arkiv och bibliotek – ska resultera i praktiska lösningar. En väg att gå är kollektiva avtalslicenser.

4. Hur användarmönstren har utvecklats över tid vad gäller digitalt tillgängligt material (antal besök på hemsidor, antal visningar eller nedladdningar etc.).

KB/Humlegården

I takt med att alltmer tryckt material övergår till digitalt format ökar användarnas förväntan på att KB:s resurser ska vara tillgängliga via nätet. Jämfört med lärosätenas bibliotek har dock KB/Humlegården få e-resurser och volymen digitaliserat material är marginell.

Antalet personliga besök vid det fysiska biblioteket minskar och användarnas aktivitet flyttar alltmera ut på nätet. Samtidigt uppfattas KB:s fysiska miljö som attraktiv och flera yngre användare utnyttjar läsplatser utan att använda KB:s material.

KB/Karlavägen

Förväntan på att det audiovisuella materialet ska vara sökbart inte bara i form av referenser i SMDB:s katalog utan även som digitala filer ökar. Förväntan svarar inte mot verkligheten. 17 % av de audiovisuella samlingarna finns i digitalt format och tekniken finns för tillgängliggörande. Trots detta är användarna av legala skäl hänvisade till besök på det fysiska biblioteket, när de önskar tillgång till det digitala materialet.

Användarnas förväntan på att digitalt material ska vara tillgängligt via nätet har ökat dramatiskt under det senaste decenniet. Behovet framgår tydligt av användarundersökningar som genomförts när det gäller LIBRIS och SMDB. Numera blir tillgängligheten till material i digitalt format ofta styrande för vilka uppgifter en student eller forskare tar sig an.

Medan en ytterst ringa del av KB:s tryckta samlingar och specialsamlingar är digitaliserade, finns ca 17 % av de audiovisuella samlingarna i digital form. Upphovsrätten begränsar dock tillgängliggörandet via nätet.

Antal besökare på KB:s externa webbplats

KB saknar en rättvisande och jämförbar webbstatistik över tid men har numera verktyg för att ta fram statistiska uppgifter. För 2009 kan endast det fjärde kvartalet redovisas i exakta siffror, i övrigt redovisas fördelning av registrerad trafik. Under årets sista kvartal gjordes 337 193 besök på KB:s webbplats. Uppskattningsvis har kb.se haft 90 000-95 000 besök i månaden under hela året. De mest besökta sidorna är den digitala presentationen av Codex Gigas, listan med länkar till svenska dagstidningar på webben samt KB:s kataloger.

Av webbplatsens besökare har ca 45 % gjort ett enda besök. 33 % har besökt webbplatsen 9 gånger eller mer. Statistiken kan tolkas som att en relativt stor andel av användarna besöker KB:s webb regelbundet. Ca 40 % av besöken motsvarar direkt trafik, dvs. att en sparad länk eller ett bokmärke har använts eller att webbadressen har skrivits in direkt i webbläsaren. Drygt 21 % är besök genererade av sökningar från svenska Google.

Utanför Sverige används KB:s webbplats främst i USA, nästan 13 % av trafiken kommer därifrån. Från Finland kommer ca 1,7 % av besöken. De finska besökarna är främst intresserade av svenska dagstidningar online, de amerikanska främst av Codex Gigas.

KB/Humlegården

KB:s aktiva forskare i snäv mening, dvs. de som är knutna till ett universitet eller en högskola, har tillgång till sitt lärosätes digitala resurser via KB:s trådlösa nätverk. Detta möjliggörs tack vare de avtalslicenser som reglerar forskarnas och studenternas tillgång till materialet. För egen del har KB hitintills inte satsat lika mycket som universitets- och högskolebibliotek på e-resurser utan snarare profilerat sig genom det tryckta materialet i form av en i princip komplett samling av den svenska utgivningen samt ett selektivt förvärv av utländsk forskningslitteratur. Samtidigt ökar förväntningarna, särskilt hos en yngre generation, på att KB även ska digitalisera sina fysiska samlingar och göra dem sökbara via nätet.

KB:s användare, fr.a. forskarna, har tillgång till Kulturarw3 samt e-böcker vid två särskilda terminaler. Sökbarheten är relativt dålig och en uppgradering av tekniken är nödvändig om användarnas intresse för e-resurserna ska öka.

KB/LIBRIS

Antalet sökningar i LIBRIS webbsök uppgick 2009 till ca 15,3 miljoner och ökade jämfört med 2008 med 22 %. Antalet besök på LIBRIS webbsök ökade under samma period med ca 80 %. Vidarelänkning genom sökningar på Google står för en stor del av denna ökning vilket kan förklaras med att vissa sidor i LIBRIS webbsök har indexerats av Google.

En stor del av det material som beställts som fjärrlån i LIBRIS, fr.a. tidskriftsartiklar, finns numera tillgängligt i elektronisk form. Som ett resultat av detta har antalet fjärrlånebeställningar via

LIBRIS kontinuerligt minskat under 2000-talet. Minskningen från 2008 till 2009 låg på 14 %. Antalet bokbeställningar ökade dock under samma period med 3 %.

Användningen av Samsök och länkservern SFX, som främst tillhandahåller elektroniskt material, har ökat kraftigt sedan driftsättningen 2006, antalet anrop till SFX med 1 400 %.

En kortfattad analys av redovisade tendenser visar att efterfrågan på och användningen av elektroniska resurser ökar kraftigt. Statistiken visar också att en bra infrastruktur för tillgängliggörande av digitalt material är avgörande för användningen och nyttjandegraden.

KB/Karlavägen

Via nätet har AVM:s användare idag endast tillgång till SMDB:s katalog och den som önskar använda det digitala audiovisuella materialet måste bege sig till lokalerna på Karlavägen.

Forskningen på plats i AVM:s lokaler visar tendens att utvecklas på samma sätt som inom andra delar av kulturarvs- och utbildningssektorn, dvs. att redan digitaliserat material används och beforskas i betydligt större omfattning än analogt material.

Forskningsbiblioteken och KB/Humlegården

De förändrade användarmönstren återspeglas även i den årliga nationella statistiken för forskningsbiblioteken, inklusive KB/Humlegården. Förhållandena vid AVM kan däremot inte avläsas i statistiken från 2008, som utnyttjats för den följande redovisningen, då avdelningen (f.d. SLBA) vid den tidpunkten inte ingick i den nationella statistiken.

KB är ett forskningsbibliotek och ett nationalbibliotek. Rollen som forskningsbibliotek har i hög grad varit kopplad till det utländska förvärvet, nationalbiblioteksrollen till de lagstadgade pliktleveranserna och den nationellt samordnade rollen. Som forskningsbibliotek har KB en speciell profil. En avgörande skillnad jämfört med övriga forskningsbibliotek är att KB inte är knutet till ett lärosäte och därför heller inte har samma omedelbara kontakt med studenternas och forskarnas krav på sina bibliotek.

Den nationella statistiken

Statens kulturråd ansvarar för biblioteksstatistiken i Sverige och KB har särskilt ansvar för forskningsbibliotekens statistik. Forskningsbiblioteken indelas i detta sammanhang i tre kategorier: nationalbibliotek, högskolebibliotek och specialbibliotek. Kategorin högskolebibliotek inkluderar både universitets- och högskolebibliotek. Till gruppen specialbibliotek hör bland annat bibliotek vid vissa forskningsinstitut, myndigheter och museer.

Med e-resurser avses i den nationella statistiken databaser, elektroniska tidskrifter och elektroniska böcker, digitala pedagogiska resurser samt s.k. övrigt digitalt material. I den sistnämnda gruppen ingår ofta sådant material som biblioteket digitaliserat ur den egna samlingen.

Statistiken kring e-resurser har brister. Underlaget hämtas från leverantörerna av de olika digitala medierna och de följer inte alltid den rekommenderade standard som finns. Att tolka och jämföra användningsstatistiken är därför ofta svårt.

2008 års forskningsbiblioteksstatistik

Forskningsbiblioteken har under de senaste åren ökat sina strategiska satsningar på elektroniska resurser. Under 2008 användes 72 % av förvärvsanslaget till inköp av sådana resurser. Resultatet är en ökad användning av elektroniskt material. År 2008 var antalet nedladdningar av e-böcker 1 miljon fler än antalet nya hemlån av tryckta böcker.

KB/Humlegårdens bestånd av e-böcker utgjordes 2008 av 3 401 titlar och användningen omfattade 21 569 framtagna fulltextdokument. 40 databaser tillhandahölls och från dem gjordes 42 780 framtagningar av fulltextdokument. Vidare tillhandahöll KB 3 958 seriella publikationer från vilka gjordes 2 706 framtagningar av fulltextdokument. Det rör sig om mycket små mängder om man jämför t.ex. med Stockholms universitetsbibliotek (SUB). Där tillhandahölls 2008 150 577 titlar e-böcker och från dessa gjordes 251 203 framtagningar av fulltexter. 101 databaser tillhandahölls och från dessa gjordes 192 195 framtagningar av fulltexter. Vidare tillhandahöll SUB 7 030 periodika i elektronisk form från vilka gjordes 951 021 framtagningar av fulltexter.

Frågan är vad en sådan jämförelse kan ge. Med hänsyn till KB:s särart som nationalbibliotek vore det rimligare att jämföra med ett annat nationalbibliotek. Skillnaderna mellan dessa är dock avsevärda vad gäller uppdrag, ekonomi och teknisk utveckling. Sannolikt har dominansen för det tryckta materialet i denna miljö medverkat till att de e-resurser som förvärvats inte förmedlats på samma tydliga sätt som vid universitets- och högskolebibliotek. Systematiska studier inom området saknas dock.

Antalet självstudiekurser på Internet ökar

I takt med att bibliotekens elektroniska samlingar växer, behöver användarna utbildas i informationssökning. Antalet lärarledda lektionstimmar och antalet självstudiekurser på Internet ökar också stadigt, självstudiekurser 2008 med 30 %.

Vid KB tillhandahölls 2008 ingen undervisning eller digitala självstudiekurser. Situationen avspeglar sannolikt det faktum att KB inte i samma utsträckning som lärosätenas bibliotek övergått till e-resurser men också att KB förväntar sig att respektive forskningsbibliotek tar sitt pedagogiska ansvar.

Sedan 2005 tillhandahåller dock KB, Nationell samverkan, den nationella, virtuella tjänsten Fråga biblioteket och KB/Humlegården har bidragit till bemanningen. Sedan 2010 finns också den lokala tjänsten "Boka en bibliotekarie", som erbjuder KB/Humlegårdens användare möjlighet att boka tid för ett fysiskt möte med en bibliotekarie, som ger stöd vid informationssökning.

Sökningar i bibliotekens lokala kataloger

Allt mer material blir tillgängligt via bibliotekens lokala kataloger och sökbarheten ökar även för e-böcker och e-tidskrifter. Samtidigt blir användarna allt bättre på att söka information. Antalet sökningar i bibliotekens lokala kataloger ökade 2008 med 40 %.

I KB:s lokala katalog har antalet sökningar de 3 senaste åren legat på ca 550 000-600 000. De virtuella besöken på webbplatsen har varit drygt 3 miljoner/år de senaste 2 åren.

E-resurser eller digitalisering?

Högskolebiblioteken och specialbiblioteken visar en tendens att slå in på olika spår vid utformningen av den elektroniska samlingen. Satsningen på e-resurser har resulterat i att 85 % av högskolebibliotekens periodikasamlingar numera är digitala. Antalet e-boktitlar har ökat med 45 % under loppet av ett år.

I stället för inköp av e-resurser digitaliserar vissa specialbibliotek sitt eget specialmaterial. År 2008 fanns 64 miljoner digitaliserade dokument och av dessa fanns 99 % på specialbiblioteken, en ökning med 33 %.

Det är svårare att med utgångspunkt i den nationella statistiken säga något om KB:s vägval. Antalet rapporterade digitaliserade dokument år 2008 var 2 531 och användningen rapporterades vara 0 (noll) framtagningar av fulltextdokument. Produktionen digitaliserat material har visserligen ökat kraftigt under 2009 men massdigitalisering har ännu inte inletts och kraftfullare insatser krävs. Samtidigt med att sådana förbereds inväntar KB ett politiskt beslut om lagstadgade e-pliktleveranser.

Källor:

Forskningsbiblioteken 2008

Flerårstabeller

5. Hur stora delar av det digitala materialet som är tillgängligt via Internet, respektive hur stor andel som endast finns tillgängligt för egen personal eller i samband med fysiska besök vid institutionen.

KB utgår från att frågan inte enbart gäller digitala objekt utan även digital kataloginformation och material som är tillgängligt via Open Access.

KB/Humlegården

Tillgängligt via Internet: LIBRIS och Ediffah. Av digitaliserade objekt är mindre än 1 % tillgängliga via kb.se samt LIBRIS. 1 300 poster i LIBRIS motsvarar digitaliserat material från KB. SwePub ger en samlad ingång till högskolornas forskningsmaterial.

Tillgängligt på plats för användare: Kulturarw3 och e-böcker är tillgängliga via särskilda terminaler.

Tillgängligt på plats för anställda: 4 300 digitaliserade objekt är sökbara via bilddatabasen Cumulus.

KB/Karlavägen

Tillgängligt via Internet: Katalogen i SMDB. Vissa mindre digitala presentationer via kb.se.

Tillgängligt på plats för anställda och andra användare: Det digitaliserade materialet i SMDB, motsvarande 3 miljoner timmar eller 17 % av de digitaliserade samlingarna.

KB/Humlegårdens digitaliserade material är till stor del otillgängligt tills en adekvat teknisk plattform byggts upp. Legala skäl hindrar KB/Karlavägen från att presentera merparten av sitt digitaliserade material på Internet.

KB/Humlegården

Katalogiserade samlingar är sökbara via LIBRIS webbsök och Ediffah. Det är okänt exakt hur stor andel av det digitaliserade materialet (digitala objekt) som är tillgängligt via Internet men det rör sig om mindre än 1 %. Nedan följer en enkel redovisning av det material som är tillgängligt.

Tillgängligt via Internet

- Affischer – ca 7 000
- Affärstryck – 1900–1920 – utvalda verk, ca 1 500 filer
- Dagstidningar – ca 57 000 enskilda nummer, ca 250 000 sidor/filer
- Digitala arkivet – ca 1 250 verk, ca 33 000 filer
- Före 1700 – utvalda äldre svenska monografier, 400 filer
- Handskrifter, kartor och bilder – mindre än 500 filer

Tillgängligt för den egna personalen samt för användare på plats

Datorer i de publika utrymmena finns avsatta för sökningar i Kulturarw3. Surfning i arkivet är möjlig via en webbadress och en angiven tidpunkt. En förbättrad tillgänglighet skulle sannolikt öka intresset för det insamlade materialet.

En begränsad krets anställda når via bilddatabasen Cumulus och dess klient 4 300 objekt, ca 100 000 filer (varav 33 000 är desamma som i Digitalt magasin).

Otillgängligt

- Svarta hålet – en stor volym digitaliserat material utan tillräcklig metadata. En plan för framtida tillgängliggörande finns.
- 60 000 tidningssidor – kommer att publiceras på Internet.
- Post- och Inrikes Tidningar 1645–1721 – ca 15 000 filer kan f.t. ej publiceras av tekniska skäl.

Att så mycket digitaliserat material är oåtkomligt via Internet och även för besökare på plats beror fr.a. på avsaknaden av såväl metadata som en teknisk plattform som medger visning av olika materialkategorier. Diskussion pågår om var och hur KB:s digitaliserade material ska presenteras framöver.

KB/LIBRIS

Vissa LIBRIS-poster har länkar till digitala objekt, t.ex. digitaliserade affischer. F.n. finns f.n. ca 5 500 poster motsvarande digitalt material. Av dem gäller ca 1 300 material som är fritt tillgängligt via LIBRIS.

I samarbete med universitets- och högskolebibliotek genomför KB programmet OpenAccess.se, som syftar till att stödja e-publiceringen inom högskolan och göra den svenska forskningen

tillgänglig på Internet. Satsningen manifesteras inom ramen för söktjänsten SwePub, som erbjuder en samlad ingång till vetenskaplig publicering vid svenska lärosäten. Flera publikationer är tillgängliga i fulltext.

KB/Karlavägen

SMDB:s katalog kan nås via KB:s hemsida, däremot kan de 3 miljoner timmar av digitaliserat material som finns i SMDB inte visas över nätet. Överföring till KB/Humlegården är, som tidigare meddelats, heller inte möjlig. Från lokalerna på Karlavägen nås däremot den digitala samlingen via SMDB och avdelningens interna nätverk.

Förutom SMDB:s katalog tillhandahåller AVM vissa presentationer på webben. Detta har möjliggjorts tack vare avtal:

Nyheter

Nyheter är en sajt med information om nyhetsförmedlingen under de senaste 100 åren.

Journal Digital

Journal Digital förmedlar svensk journal- och kortfilmshistoria i text och rörliga bilder, drygt 50 filmer från sent 1800-tal till 1960-tal.

Karta med guldkorn

Karta med guldkorn innehåller guldkorn från journalfilmer (Journal Digital, spelfilmer och Stadsmuseets samlingar)

Stockholm i filmen

Presentationen, som är framtagen i samarbete med Stockholms stadsmuseum, omfattar en virtuell stockholmskarta med ca 25 klipp ur KB:s samling av journalfilmer och spelfilmer.

Massornas man: Dag Hammarskiöld

Presentation av FN:s svenske generalsekreterare, omfattar 35 filmer ur FN:s arkiv.

Svenska fonografinspelningar

Databasen omfattar ca 300 inspelningar från fonografens barndom och är resultatet av ett samarbete med SR, SR Förvaltnings AB och Svenskt visarkiv.

kb.se

De digitala samlingarna på KB:s webbplats består av tematiska utställningar. Där finns också en underwebb med en digital version av den medeltida handskriften Codex Gigas. Ca 30 % av alla

besök på webbplatsen gäller denna presentation. Besöksiffrorna ligger på 500 besök/dag medan övrigt digitalt material besöks ca 200 gånger/dag. Förklaringen till den höga besöksfrekvensen är ett internationellt intresse. En webbplats inom gruppen sociala medier, diary.ru visar att Codex Gigas underwebb uppmärksammas i helt andra kontexter än de som normalt gäller för nationalbiblioteket.

Nedan redogörs för vilka digitala resurser som finns tillgängliga via kb.se/samlingarna/digitala/:

Namn	Beskrivning	Omfattning	Kommentar
Codex Gigas	webbplats med digitaliserat material och texter	1 objekt ca 630 bilder	underwebb
Stockholmsfilmer	virtuell karta med digitaliserat material och texter (AVM)	35 filmer	underwebb
Nyheter	webbplats (AVM)	25 filmer samt ljudklipp	Underwebb
Journal Digital	webbplats med journalfilmer (AVM)	50 filmer samt 5555 filmer lokalt på Karlavägen	underwebb samt sökdatbas lokalt på Karlavägen
Svenska fonografinspelningar	sökdatabas med digitaliserat material (AVM)	700 musikstycken	äldre databas
Resor genom tiderna	presentation av material från projektet Öppna Samlingar (Access)	477 objekt, ca 71 000 bilder	
Linnés nätverk	webbutställning producerad i samband med fysisk utställning på KB december 2007	Enstaka sidor ur 26 verk Endast 3 från KB	webbutställning i samband med fysisk utställning på KB
Affischer	digitaliserade affischer ur KB:s samlingar från gamla webbplatsen	ca 260	äldre material
Suecia Antiqua Hodierna	Tidigare digitaliseringsprojekt.	Ca 350 blad	speciell tekniklösning som behöver integreras på ett bättre sätt i webbplatsen.
Massornas man Dag Hammarskiöld	Webbutställning (AVM)	35 filmer	webbutställning i eget format

6. I vilken utsträckning det digitala materialet är tillgängligt via externa system, t.ex. Europeana och K-samsök, men även kommersiella leverantörer som Google.

KB har under senare tid satsat resurser på att tillgängliggöra sitt material på andra webbplatser och i sociala medier. Materialet nås bl.a. via externa adresser som EUScreen, Europeana, Facebook, Google, TEL (The European Library), Video Active, World Digital Library, Yahoo och YouTube.

LIBRIS och SMDB exporterar löpande poster till Google. LIBRIS exporterar även till olika lokala bibliotekssystem. Dessutom är LIBRIS data tillgängliga via ett flertal API:er (API = Application Programming Interface), vilket möjliggör för utomstående aktörer att bygga egna tjänster mot LIBRIS. LIBRIS är också tillgängligt via sin ”Linked Open Data” och utgör på så vis en del av ett begynnande världsomfattande nätverk av sammanlänkade data.

Lista över externa adresser och system där KB:s material är tillgängligt

EUScreen

F.d. Statens ljud- och bildarkiv medverkade i EU-projektet Video Active (2006–2009). F.n. deltar KB:s forskningsavdelning i fortsättningsprojektet EUScreen, som syftar till att i Europeana-portalen presentera TV-material från audiovisuella arkiv runt om i Europa.

Europeana

KB/Humlegården saknar ännu en teknisk plattform som medger smidig export av metadata till Europeana. F.n. omfattar Europeana en mindre uppsättning objekt från KB. KB/Karlavägen ligger steget före. En större mängd audiovisuellt material har lagts in i Europeana, därtill har KB även levererat äldre digitaliserade fonografinspelningar till Europeana via Video Active. Se nedan.

Facebook

KB använder Facebook för att marknadsföra evenemang och informera om annan verksamhet. Från Facebook kommer också den största andelen av trafiken till Codex Gigas sidor.

Google

Metadata från LIBRIS, SMDB och Ediffah är tillgängliga i sökmotorn Google och leder ofta till KB:s kataloger. Via Google kan man även hitta allt sådant material som presenteras via KB:s fasta webbsidor. På Google Video finns även 500 TV-program ur AVM:s samlingar.

Stockholms stad

KB har ett avtal med Stockholm stad om att bidra med material till databasen och webbsidan Stockholmskällan, som presenterar material från flera olika arkiv, bibliotek och museer.

TEL (The European Library)

TEL har varit inriktat mot nationalbibliotekens samlingar men en utvidgning mot de stora forskningsbiblioteken diskuteras. KB har levererat ca 250 000 OCR-lästa tidningssidor till TEL-portalen. Sidorna finns även tillgängliga på KB:s webb under rubriken Svenska dagstidningar. Webbplatsen har mycket höga besökssiffror.

Video Active

Ca 500 TV-program ur AVM:s samlingar är tillgängliga på webben genom Video Active, ett delprojekt inom Europeana (2006–2009) och en av de främsta aggregatorerna för audiovisuellt material. SVT har kvar rättigheterna till materialet som kan tillgängliggöras med stöd av avtal mellan SVT och KB. Se även EUScreen.

World Digital Library (WDL)

Det av Library of Congress initierade projektet WDL syftar till uppbyggnad av en databas med kulturhistoriskt intressanta digitala resurser från arkiv, bibliotek och museer över hela världen. F.n. omfattar databasen ca 5 000 objekt. KB är samarbetspartner och har hittills bidragit med 8 digitala objekt, bl.a. en presentation av Codex Gigas, och räknar med att under 2010 kunna leverera ytterligare 40 à 50 objekt.

Yahoo

Via sökmotorn Yahoo kan man hitta allt sådant material som presenteras via KB:s fasta webbsidor.

YouTube

KB har en egen kanal på YouTube där bl.a. material från webbutställningar har lagts ut. YouTube är världens största webbplats för audiovisuellt material och där märks även KB:s Nyhetssajten med drygt 30 nyhetsklipp från SVT.

II. MYNDIGHETENS ARBETE OCH RESULTAT AV ARBETET MED DIGITALISERING, ELEKTRONISK TILLGÅNG OCH DIGITALT BEVARANDE

1. Om det finns en digitaliseringsplan eller motsvarande, i vilken mån planens mål uppfyllts samt vilka principer som gäller för att välja ut vad som ska digitaliseras och för mottagande av material.

KB utgår från att "digitaliseringsplan" avser såväl övergripande principer som praktisk planering av urvalet till digitalisering.

KB arbetar kontinuerligt med att fastställa och uppgradera olika dokument som reglerar arbetet med digitalisering. Jämte övergripande principer finns en kort- respektive långsiktig planering av urvalet för digitalisering. Inriktningen på massdigitalisering gäller numera för både de tryckta och de audiovisuella samlingarna. Möjligheten till finansiering är avgörande för genomförandet.

KB/Humlegården

En teknisk plattform liksom tekniska specifikationer är under utveckling. Vid digitalisering styrs urvalet av flera kriterier, bl.a. bevarande- och forskningsintressen. En lista över planerad och pågående digitalisering finns. Planering för mottagande av digitala leveranser i större skala pågår.

KB/Karlavägen

En teknisk plattform som stöder digitaliseringens alla led är på plats. Perspektivet bevarande är styrande vid urvalet och insatserna koncentreras till analoga radio- och TV-sändningar samt material som hotas av nedbrytning. Uppdraget och den tekniska utvecklingen styr intaget av digitala leveranser.

Allmänt om KB:s planer och planering

KB/Karlavägen har i hög grad standardiserade arbetsätt för digitaliseringsprocessen, KB/Humlegården håller på att bygga upp sådana. Olika produktionslinjer är etablerade, kvalitetsnivåer vid digitalisering har fastställts liksom tekniska kvalitetskrav för digital produktion och för upphandlingar.

Medan det audiovisuella materialet digitaliseras i relativt snabb och jämn takt, återstår närmast allt att göra när det gäller KB:s tryckta samlingar och olika specialsamlingar. En förklaring till

olikheterna är bl.a. att steget från en maskinell process till en annan inte varit så stort när det gäller audiovisuellt material.

Eftersom KB:s samlingar spänner över många materialkategorier finns delvis olika planer för deras digitalisering. I februari 2010 inlämnade KB till Utbildningsdepartementet en redovisning och framställan rörande planerad digitalisering 2010–2015. I rapporten pekade KB ut sådana insatser som regeringen bör stödja med extra anslag. Jämte kriterier som bevarande och tillgängliggörande för forskning styrs KB:s urval även av hänsyn till externa finansieringsmöjligheter. Såväl Riksbankens jubileumsfond som EU:s program kräver anpassning och det gör även samarbetet med privata aktörer. F.n. utreder KB förutsättningarna för finansiering inom ramen för offentlig-privat samverkan (OPS).

En diskussion om planerade insatser och samordning inom området digitalisering pågår inte bara internt inom KB utan även inom ramen för ABM-centrum samt Expertgruppen för samordning av digitalisering vid KB:s avdelning för nationell samverkan.

Planer med fastlagda principer följs i allmänhet. Vad gäller planering och genomförande av de praktiska insatserna finns en skillnad mellan långsiktiga och kortsiktiga mål. Finansiering är avgörande för genomförandet liksom fokusering på uppgiften. Utan långsiktig finansiering förblir genomförandet av de långsiktiga planerna ovisst.

KB/Humlegården

KB har vid flera tillfällen arbetat med att utforma riktlinjer för digitaliseringen. En första, KB-intern ansats gjordes i rapporten Plattform för bilddatabaser (2000). Efter den inleddes en dialog med arkiv och museer, som 2001–2002 utmynnade i rapporten Bilddatabaser och digitalisering – plattform för ABM-samverkan.

Digitaliseringsfrågan var aktuell även i den s.k. KB-utredningen, KB – ett nav i kunskapssamhället (SOU 2003:19). Med utgångspunkt från utredningens förslag att KB:s samlingar skulle öppnas för omvärlden genom digitalisering presenterade Riksbibliotekarien ett kortfattat program för Digitalisering för forskning och högre utbildning 2006–2009 (2005). Som exempel på kategorier av samlingar som borde komma i fråga för digitalisering nämndes:

- Handskrifter med hög forskningspotential och unika utländska handskrifter i svensk ägo som bör göras tillgängliga i ursprungsländerna.
- Böcker som speglar vårt lands historia, geografi, konst, kultur och vetenskap.
- Ett antal svenska dagstidningar från 1645 och framåt, där texten görs sökbar.
- Ett antal tidskrifter av historiskt intresse.
- Bilder, affischer, tillfällighetstryck och kartor av historisk betydelse.

2005 kom KB-rapporten DIGSAM, ett resultat av projektet Digitalisering och dess samordning inom KB. Rapporten refererade till KB-utredningens uppfattning att digitaliserat material bör

presenteras på ett för användarna användbart och pedagogiskt genomarbetat sätt. DIGSAM-projektet flyttade fram positionerna genom att:

- formulera mål och principer för digitalisering
- utveckla ett verktyg för sammanställning av underlag vid urvalsbeslut
- föreslå principer för kvalitetsnivåer vid bildfångst och metadata
- föreslå arbetsordning för interna och externa produktionslinjer
- utreda behoven av administrativt system för bildhantering (bildbank) samt ta fram underlag för upphandling av ett sådant
- undersöka visningsprogramvaran Touch & Turn samt utbilda personal för framtida användning av denna
- initiera ett nationellt samarbete kring digitaliseringsfrågor med deltagare från de större universitetsbiblioteken i Lund, Göteborg, Uppsala och Umeå

DIGSAM tog även fram en checklista med olika kriterier som skulle vägleda vid urval.

Under senare år märks en tydligare inriktning mot massdigitalisering. En uppdaterad plan för digitaliseringen planeras f.n. Planen ska väga samman KB:s plan med de s.k. samverkansbibliotekens planer och önskemål.

Prioriterat material i KB:s praktiska digitalisering under senare tid är bl.a.:

- dagstidningar
- veckopress
- vardagstryck (vissa kategorier, t.ex. årsredovisningar och priskuranter)
- svenskt tryck sekel för sekel (1500-, 1600-, 1700-tal etc.)

Inriktningen sammanfaller delvis med samverkansbibliotekens önskemål. Dessa önskar dessutom satsningar inom områden som offentligt tryck och kurslitteratur.

Detaljerade planer för digital insamling saknas i princip och KB tvingas f.n. av ekonomiska skäl att under 2010 göra ett uppehåll i insamlingen av webben. Går förslaget om leveransplikt för elektroniska dokument igenom, kommer det digitala inflödet att öka dramatiskt. Önskvärt är att kombinera den föreslagna typen av insamling med fortsatt insamling av den dynamiska webben, även riktad sådan.

KB/Karlavägen

AVM:s digitalisering har ett bevarandeperspektiv och koncentreras till massdigitalisering av analoga radio- och TV-sändningar. Löpande digitaliseras även annat utsatt material som hotas av

nedbrytning eller som inte längre kan avlyssnas eller visas då reservdelar till avspelningsutrustningen inte längre tillverkas.

Eftersom radio och TV alltmera produceras i digital form saknas fysiska objekt. En utveckling mot digitalt format är på väg även inom filmen. Därmed blir AVM:s uppdrag och den tekniska utvecklingen styrande för intaget av ursprungsdigitalt material.

2. I vilken utsträckning avgifter tas ut för tillgången till digitalt material, vilka bemyndiganden som finns för eventuellt avgiftsuttag samt vilka principer i övrigt som gäller för avgiftsuttaget.

KB utgår från att frågan primärt avser befintligt digitalt material, inte nya beställningar av högupplösta bildfiler.

KB följer Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities när det gäller upphovsrättsligt fritt material.

Avgifter tas ut enligt § 4 avgiftsförordningen. KB behåller avgifter i verksamheten. Full kostnadstäckning är utgångspunkten. Avgiftssamråd sker med Ekonomistyrningsverket.

Särskilda bemyndiganden saknas.

KB/Humlegården

Avgifter för kopior ska utgå enligt självkostnadsprincipen.

KB Karlavägen

Det audiovisuella materialet är nästan uteslutande upphovsrättsligt skyddat och ett brett tillgängliggörande kräver avtal. Vid kopiering av upphovsrättsligt fritt material tas kostnad ut för kopieringen enligt principen självkostnadspris. När digitaliserat audiovisuellt material skickas på fysiska bärare till inlånande bibliotek tas ingen avgift ut.

Allmänna riktlinjer

Enligt Riktlinjer för KB:s tillgängliggörande av icke upphovsrättsligt skyddat material (2009) ska KB i enlighet med Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities sträva efter att fritt tillgängliggöra sina samlingar på Internet. Detta innebär bl.a. att samlingarna inte ska exploateras kommersiellt för KB:s egen ekonomiska vinning. Däremot kan KB skapa ekonomiska förutsättningar för digitalisering och effektivt tillhandahållande genom samverkan med privata aktörer, som önskar exploatera KB:s material kommersiellt. För att kunna teckna avtal enligt en sådan modell kan KB nödgas begränsa tillgängligheten till materialet under en begränsad period.

Publicering av högupplöst material på webben öppnar för fri användning oavsett syfte. Detta kan inverka menligt på såväl KB:s möjligheter att skapa ekonomiska förutsättningar för digitalisering som på tillhandahållande genom offentlig-privat samverkan (OPS). KB måste även överväga om publicering av bilder på webben riskerar att påverka den befintliga marknaden negativt. KB:s grundläggande beslut ligger dock fast: upphovsrättsligt fritt material som publiceras på webben ska vara fritt tillgängligt.

Avgifter tas ut enligt § 4 avgiftsförordningen och principen är full kostnadstäckning. KB behåller avgifter i verksamheten. Avgiftssamråd sker med Ekonomistyrningsverket (ESV). Särskilda bemyndiganden saknas.

Avgifter för kopior av material ska inkludera samtliga kostnader. För beställare från länder utanför EU kan avsteg göras från denna princip. Om någon användning ska subventioneras, t.ex. med hänvisning till prioriterad användargrupp, ska detta beslutas särskilt.

KB fortsätter att utreda frågor rörande tillhandahållande och avgiftsbeläggning i syfte att ta fram riktlinjer etc. I vissa fall sätter lagstiftningen gränser, i andra fall krävs interna policybeslut. Eftersom det audiovisuella materialet är nästan uteslutande upphovsrättsligt skyddat kräver ett brett tillgängliggörande avtalsbaserade lösningar. Materialet tillåts heller inte kopieras eller överlåtas annat än med rättsinnehavarens uttryckliga medgivande. I de fall kopiering kan ske, eftersom materialet inte är upphovsrättsligt skyddat, tas kostnad ut i enlighet med självkostnadsprincipen.

När digitaliserat audiovisuellt material skickas på fysiska bärare till inlånande bibliotek tas ingen avgift ut för denna service.

3. Vilka typer av upphovsrättsligt skyddat material som gjorts tillgängligt digitalt och hur rättigheter i dessa fall inhämtats från rättighetshavarna samt kostnaderna för att publicera materialet digitalt.

KB:s arbete med digitalisering och elektronisk tillgång kan bli verkligt framgångsrikt först när nu gällande lagstiftning (URL och PUL) reviderats och inlåst material gjorts tillgängligt genom kollektiva avtalslicenser.

Offentlig-privat samverkan och nya affärsmodeller diskuteras också i sammanhanget.

KB/Humlegården

Vid digitalisering av tryckta och andra pappersbaserade samlingar har upphovsrättsligt fritt material hitintills prioriterats.

KB/Karlavägen

Audiovisuellt material kan i princip endast tillgängliggöras via avtalsbaserade lösningar. Ekonomiskt utrymme för detta finns endast i mycket begränsad omfattning. Motpart vid sådana avtal är de stora produktionsbolagen eller STIM.

Allmän kommentar

KB:s arbete med digitalisering, digital insamling och digitalt tillgängliggörande kräver, för att bli framgångsrikt, revidering av gällande upphovsrättslag (URL) och integritetsskydd (PUL). Dagens situation präglas av inlåsnings av material och ett ytterst begränsat tillhandahållande av det digitaliserade eller ursprungsdigitala material som är upphovsrättsligt skyddat.

Möjlighet till avtalsbaserade lösningar finns när det gäller tillgängliggörande av skyddat material. I längden krävs dock ett generellt legalt stöd, förslagsvis genom kollektiva avtalslicenser.

KB/Humlegården

KB har hitintills inriktat digitaliseringen av tryckt material och specialsamlingar på icke upphovsrättsligt skyddat material. Detta gäller däremot inte den planerade satsningen Sveriges Digitala Bibliotek, som i förlängningen syftar till digitalisering av all svensk förlagsutgivning. Rättigheterna ska klareras i samverkan med dessa organisationer. Ett inledande pilotprojekt, Fyrtioalisterna, gäller digitalisering av det litterära fyrtioalets utgivning. KB samverkar i detta fall med Sveriges författarförbund (SFF). Möjligheten diskuteras att inom ramen för Offentlig-privat samverkan (OPS) framdeles finna affärsmodeller som möjliggör ett bredare tillgängliggörande.

Sökning i LIBRIS katalogposter är fritt för alla och envar. Systemet innehåller dock både licensbelagt och fritt tillgängligt material.

KB/Karlavägen

Det audiovisuella materialet är nästan uteslutande upphovsrättsligt skyddat. Ett brett tillgängliggörande kan enbart ske via avtalsbaserade lösningar.

Upphovsrättsligt skyddat audiovisuellt material tillgängliggörs i KB:s lokaler på Karlavägen eller i slutna miljöer på inlånande bibliotek, dvs. bibliotek vid högskolor och universitet. Då det av legala skäl inte är tillåtet att överföra materialet via nätverk framställs en digital bärare som skickas via post. Bäraren återlämnas till KB efter användning.

Offentlig visning av audiovisuellt material genomförs i mindre omfattning genom separata avtal med rättsinnehavarna, antingen i samband med förvärv eller genom särskilda avtal. I vissa fall har KB valt att köpa sändningsrätten för tidsbegränsad publicering. Kostnaderna för klarering av upphovsrätter varierar kraftigt men utgår från fasta tariffer (SVT, TV4, SR etc.) eller separata avtal (STIM). Tarifferna fungerar endast för ett mycket begränsat offentliggörande. Belopp för publicering varierar mellan oftast mellan 500-1 000 kr/minut.

4. Vilka kommunikativa strategier som finns för att nå ut med digitalt material till olika grupper samt vilka insatser som har gjorts för tillgänglighet i den digitala miljön för grupper med särskilda behov.

KB har identifierat sina primära och sekundära målgrupper och anpassar sin hemsida efter motsvarande prioriteringar. KB har också en kommunikationsplan. För att nå ut med material till nya målgrupper utnyttjar KB även externa webbplatser och sociala medier.

KB:s nuvarande webbplats följer WAI/WCAG och utvecklades i enlighet med Vervas riktlinjer för 24-timmarswebben. Avstämning mot nya standarder planeras i samband med en översyn och utveckling av KB:s nuvarande webbplats.

KB:s inledda samarbete med Talboks- och punktskriftsbiblioteket (TPB) bör öka tillgängligheten för funktionsnedsatta grupper till både TPB:s och KB:s digitala resurser.

Utvecklad teknik för tillgängliggörande av textmaterial och utnyttjande av talsyntesteknik för audiovisuellt material är angelägna framtida målsättningar.

Allmänt

KB:s primära målgrupp är forskning och högre utbildning. Även andra målgrupper är identifierade och hemsidans information och struktur är anpassad därefter. KB har också en kommunikationsplan, som ska vägleda. KB söker aktivt nya kanaler för att möta nya grupper av användare. Digitalt material finns tillgängligt bl.a. via YouTube och Flickr. KB:s webbpolicy fokuserar på öppenhet och tillgänglighet till digitalt material. Upphovsrättsligt fritt material som KB förfogar över licensieras därför, så långt det är möjligt, med Creative Commons-licenser.

Möjligheten att tillgängliggöra upphovsrättsligt skyddat material för bredare målgrupper förutsätter legala och ekonomiska lösningar. Genom KB:s utvidgade uppdrag mot folkbiblioteken öppnas vissa möjligheter att hitta en samfinansieringsmodell där digitalt audiovisuellt material och tidningsmaterial kan distribueras till folkbiblioteken.

KB:s nuvarande webbplats utvecklades 2006–2007, dvs. före verksamhetsöverföringen från SLBA, och är i behov av översyn. För att kunna tillgodose användarnas behov krävs en struktur där såväl

myndighetens information som dess kataloger och digitala utställningar får utrymme. Frågan om tillgänglighetsanpassning kommer att kopplas till utvecklandet av en ny webbtjänst, som bättre än den nuvarande speglar KB:s utbud.

Mycket kan göras framöver när det gäller anpassning till grupper med särskilda behov. De gränssnitt som skapas för att man ska kunna titta på digitalt material ska vara tillgängliga även för dem som har någon funktionsnedsättning. Man ska t.ex. inte behöva se text på knappar för att kunna gå vidare. När det gäller audiovisuellt material vore det ett stort framsteg att kunna extrahera talet genom röstigenkänning. I flera fall finns redan system som utvecklats för specifika ändamål, t.ex. TPB:s talsynteslösning.

Ett intressant projekt är Dolly som drivs av Stockholms stadsbibliotek och stöds av KB via Nationell samverkan. Projektet syftar till att göra TPB:s talböcker i strömmande och nedladdningsbart format tillgängliga i stadsbibliotekets och Jönköpings högskolas respektive lokala kataloger. På sikt förväntas projektet leda till en radikal förbättring av funktionsnedsatta gruppers tillgång till TPB:s digitala medier.

TPB:s katalogposter, som idag ägs av Bibliotekstjänst (BTJ), bör på sikt göras tillgängliga i en gemensam och öppen nationell katalog som möjliggör god tillgänglighet för olika grupper och smidigt datautbyte. TPB:s katalog innehåller också värdefull metadata, bl.a. innehållsinformation, som skulle berika den gemensamma katalogen.

Vid tillgängliggörande av material för grupper med särskilda behov blir särskilt textmaterialet framdeles en stor utmaning för KB, i synnerhet äldre och svårläst sådant. När text digitaliseras blir resultatet en bild, som kanske går att OCR-läsa. Om OCR-läsningen inte fungerar tillfredsställande eller ger ett resultat som behöver kompletteras med läsning av själva bilden, är texten inte tillgänglig för personer med till exempel synnedsättning. Den är heller inte möjlig att använda för fritextsökning eller för översättning. Utmaningen för KB ligger således i att få fram så mycket ”ren” text som möjligt.

KB:s nuvarande webb

KB följer WAI/WCAG:s (Web Accessibility Initiative/Web Content Accessibility Guidelines) och Vervas riktlinjer för 24-timmarswebben. Avstämning mot de nya standarderna (WCAG2) planeras i samband med utvecklingen av en ny webbtjänst.

KB:s webbplats (kb.se) har även underwebbar: libris.kb.se (inklusive swepub.se). Även dessa följer WAI/WCAG:s och Vervas rekommendationer. Även underwebben smdb.kb.se är tillgänglighetsanpassad.

KB:s digitala utställningar har försetts med fylliga kontexter för att kunna nå ut till en bredare målgrupp. Tillgänglighet har också eftersträvat genom en tilltalande grafisk form.

5. Hur det långsiktiga bevarandet av digitaliserat respektive ursprungsdigitalt material säkerställs.

Med KB:s digitala arkiv avses i det följande den information som finns lagrad på hårddisk och bandrobot kopplade till KB:s nätverk. Samtidigt bör det påpekas att KB sedan 1994 via pliktleveranser mottar elektroniska dokument som distribueras via fysiska bärare, t.ex. CD och DVD.

KB:s centrala IT-avdelning ansvarar för KB:s två digitala arkiv. En viss ansvarsfördelning finns mellan centrala IT och Avdelningen för audiovisuella medier (AVM).

Vid digitalisering används alltid öppna filformat. Vid e-leveranser försöker AVM styra leverantörerna mot ett filformat som är lämpat ur bevarandeperspektiv.

Allmän kommentar

Långsiktigt digitalt bevarande är en kärnfråga för KB och den blir alltmer central i takt med de växande volymerna i det digitala arkivet. F.n. arkiverar KB ca 1,7 miljarder digitala filer motsvarande 1,5 PB data.

Långsiktigt bevarande är heller inte en fråga enbart för KB, tvärtom kräver den samarbete både nationellt och internationellt. Sådana samarbeten redovisas fr.a. under punkt II:6. Frågan gäller heller inte enbart en fråga om ”arkivering” utan ett aktivt förhållningssätt och ett strategiskt tänkande i flera led. Metadata, filformat och upprepad migrering utgör några av komponenterna i strategin.

När det gäller KB:s organisation av arbetet med digitalt bevarande finns en ansvarsfördelning mellan den centrala IT-avdelningen och AVM:s tekniska enhet. Centrala IT ansvarar för lagringen av filerna och beslut angående rätt tidpunkt för migrering till nya databärare, AVM för val av format, mjuk- och hårdvaror för konvertering och beslut kring tidpunkter för migrering till nya filformat.

Elektroniska dokument på fysiska bärare hanteras på något olika sätt inom KB. KB/Humlegården behandlar de fysiska bärarna som bilagor till en tryckt publikation. Materialet kan inte tillhandahållas eftersom avspelningsutrustning saknas. KB/Karlavägen har däremot avspelningsutrustning för sitt material. En anläggning för massmigrering från CD till

masslagringssystem är under uppbyggnad, dessutom planeras ett system för löpande migrering av pliktlevererade CD till masslagringssystem.

KB/Humlegården

Filformat

Öppna, icke proprietära filformat är en förutsättning för det långsiktiga digitala bevarandet, eftersom sådana format i framtiden förenklar framtagandet av verktyg för migrering. Val av filformat med stor spridning och användning borgar också för att det kommer att finnas ett utbrett behov av att ta fram fungerande migreringsverktyg och att skapa en efterfrågan på dem. Öppna filformat innebär dessutom, att man kan undvika komprimering och kryptering av filformatet.

Det måste samtidigt påpekas att även öppna filformat med tiden blir obsoleta och måste migreras till nya öppna format, vilket är en mycket kostsam hantering.

KB använder sig av öppna filformat i så stor utsträckning som möjligt. Alla arkivfiler sparas i okomprimerad TIFF 6.0. Visningsfiler sparas antingen som okomprimerad pyramid TIFF eller som JPEG. PDF är f.n. det dominerande formatet för e-leveranser till KB/Humlegården. I viss utsträckning levereras även TXT- och HTML-filer.

Vid robotinsamling inkommer alla filer i det format i vilket de publicerats. När det gäller digitala leveranser är förutsättningarna enligt lagförslaget desamma. Vid leverans via nätverk har dock KB möjlighet att rekommendera format, som håller för långsiktigt digitalt bevarande. Förhoppningen är att den tekniska utvecklingen ska göra det möjligt att säkerställa och tillgängliggöra filformat som idag betraktas som obsoleta.

Metadata

Metadata ger viktiga uppgifter om filen och är avgörande för säkerställandet av ett långsiktigt bevarande av digitalt material. Terminologin inom området är instabil men en vanlig indelningsgrund är administrativa metadata, tekniska metadata, rättighetsmetadata samt beskrivande metadata. Beskrivande metadata beskriver resursens innehåll, hjälper till att identifiera objekt och är till för att göra materialet sökbart. Ett exempel på beskrivande metadata är bibliografisk metadata. Administrativa metadata är central för igenkännande av filer och behövs för det långsiktiga digitala bevarandet. Exempel på administrativ metadata är teknisk metadata, bevarandemetadata och konverteringsmetadata. Rättighetsmetadata anger hur materialet får användas.

I KB:s nuvarande organisation ansvarar IT-avdelningen för administrativa metadata och katalogiseringschefen för bibliografiska metadata. Båda parter använder sig av väl definierade och vedertagna standarder.

Datalagring och migrering

KB har idag två digitala arkiv och Avdelningen för IT ansvarar för driften av båda. En viss ansvarsfördelning finns mellan centrala IT och AVM (se ovan).

De två arkiven skiljer sig i viss mån vad gäller uppbyggnad samt, till viss del, val av hård- och mjukvara. En konsolidering av de två arkiven planeras. I bilaga 3 redovisas de två arkivens uppbyggnad avseende hård- och mjukvara, säkerhet, datamängd, tillväxt och migrering.

Fysisk lagringsmedia och hårdvara behöver bytas ut vart fjärde eller femte år. Även mjukvara för tolkning och presentation av filerna har begränsad livslängd, vilket innebär stora investeringskostnader samt tids- och resurskrävande migrering. I takt med att arkiven växer, kommer kostnaderna att öka.

I samband med verksamhetsöverföringen från f.d. SLBA fick KB ta emot ett av världens största och modernaste digitala arkiv för audiovisuella filer, motsvarande ett dygnsintag på drygt 3 500 timmar sändningstid. Jämfört med filer innehållande textmaterial/stillbilder är volymerna enorma liksom kostnaderna för bevarandet.

KB/Karlavägen

När det gäller det audiovisuella materialet är de förberedande strategierna harmoniserade med de långsiktiga. AVM väljer vid egen digitalisering öppna standardiserade filformat med stor spridning. Uppspelningstekniken (mjuk- och hårdvara) för format som väljs på dessa grunder går att hålla vid liv under en längre tid. Därmed blir intervallen mellan migreringstillfällena längre, vilket minskar riskerna såväl vad gäller bevarande som kostnader för bevarandet.

AVM utvärderar och testar kontinuerligt nya format i syfte att kunna göra lämpliga val vid egen digitalisering. Den förvärvade kunskapen kan även komma till nytta inom ABM-sektorn och vägleda AVM:s leverantörer.

Audiovisuella e-leveranser i större skala har redan startat. AVM har inte möjlighet att föreskriva i vilka format filerna ska levereras men kan genom dialog med leverantören ofta styra valet av leveransformat mot ett som är lämpat ur ett bevarandeperspektiv. Metadata kopplade till dessa filer levereras endast vad gäller innehållet i filerna, inte vad gäller hur processen gått till för att skapa filerna. När det gäller metadata för de audiovisuella filer som skapats av AVM sparas information om hur processen gått till samt om vilken typ av utrustning och mjukvara som använts vid digitaliseringen. Detta underlättar både felsökning i samband med digitalisering och framtida migreringar till nya filformat.

6. Vilka samarbeten med andra offentligfinansierade institutioner som har genomförts eller initierats inom områdena digitalisering, elektronisk tillgång och digitalt bevarande.

KB har ett långt utvecklat samarbete inom områdena digitalisering, elektronisk tillgång och digitalt bevarande, nationellt och internationellt. Samarbetet sker dels inom ramen för olika organisationer, dels direkt med enskilda institutioner samt inom ramen för projekt.

KB/Humlegården och KB/Karlavägen delar på vissa samarbeten. I vissa fall är de audiovisuella specifika.

Allmän kommentar

KB samarbetar med bl.a. andra nationalbibliotek och nationella arkiv för ljud och bild genom internationella organisationer som IFLA (International Federation of Library Associations), CENL (Conference of European National Librarians), FIAT/IFTA (International Federation of Television Archives) och IASA (International Association of Sound and Audiovisual Archives). Samarbete sker också inom ett flertal andra internationella organ liksom direkt med utländska bibliotek och arkiv. KB har t.ex. samarbetat om tidningsdigitalisering med det holländska och det finska nationalbiblioteket. Samarbete sker även inom ramen för olika projekt.

Listan över samarbeten med offentliga institutioner kan göras lång. I bilaga 4 redovisas ett axplock av tidigare och pågående samarbeten. Ofta skär projekten över gränserna digitalisering, elektronisk tillgång och digitalt bevarande och de redovisas därför på motsvarande sätt.

7. Vilka samarbeten med privata aktörer, såsom företag, folkrörelser och andra ideella organisationer, som har genomförts eller initierats inom områdena digitalisering, elektronisk tillgång och digitalt bevarande.

KB räknar i detta sammanhang public serviceföretagen till privat sektor. Rågången mellan offentlig och privat sektor har dock inte kunnat upprätthållas i redovisningen.

KB samverkar såväl med olika privata intresseorganisationer som med public serviceföretag och andra privata företag. KB utreder också olika modeller för offentlig-privat samverkan (OPS).

Allmän kommentar

Inom EU har offentlig-privat samverkan (OPS) kring digitalisering diskuterats livligt under senare tid. OPS diskuteras även inom KB. Flera företag, både svenska och utländska, har kontaktat KB för samarbeten kring digitalisering av främst kommersiellt attraktivt material, som dagstidningar och böcker. Begreppet ”affärsmodeller” är ofta aktuellt. I bilaga 5 förtecknas några aktuella samarbeten med privata aktörer.

III. BEDÖMNING, UTIFRÅN DE OVAN BESKRIVNA STRATEGISKA UTVECKLINGSOMRÅDENA, AV VILKA SÄRSKILDA UTMANINGAR OCH MÖJLIGHETER SOM DEN DIGITALA TEJNIKEN INNEBÄR INOM DET EGNA VERKSAMHETSOMRÅDET

KB identifierar legala, tekniska och ekonomiska samt administrativa och organisatoriska utmaningar inom området. Möjligheterna ligger i de positiva effekterna på samhällsekonomin, användardriven utveckling och koncentration på innehåll, dvs. en renässans för traditionell ämneskunskap.

Legala utmaningar

Legal lösningar inom områdena upphovsrätt (URL) och integritetsskydd (PUL) är nödvändiga för att lösa tillhandahållandet. Ett tillhandahållande aktualiserar även finansiella frågor och lösningar inom ramen för offentlig-privat samverkan (OPS).

I det följande redogörs för några strategiska utmaningar med avseende på upphovsrätt samt sådana personuppgifter som avses i personuppgiftslagen (1998:204) (PUL).

Upphovsrätt

De upphovsrättsliga frågorna på KB rör i första hand elektronisk tillgång till nationalbibliotekets samlingar. Ambitionen är att framdeles internt utreda frågor kopplade till fysisk och elektronisk tillgång till materialet i KB:s lokaler liksom förutsättningar och möjligheter till ett bredare digitalt tillgängliggörande. Ett praktiskt mål för arbetet är framtagande av lathundar som ska underlätta arbetet med tillgängliggörande av såväl upphovsrättsligt som icke-upphovsrättsligt skyddat material.

De upphovsrättsliga bedömningarna påverkar de ekonomiska förutsättningarna för ett digitalt tillgängliggörande. Ett omfattande och användaranpassat tillgängliggörande är f.n. omöjligt för KB att genomföra, bl.a. av ekonomiska skäl. Det skulle dessutom ta orimligt lång tid att i egen regi digitalisera samlingarna. Förutsättningar för OPS bör därför utredas.

KB ser även kvalitetsmässiga fördelar med att samverka med en erfaren privat aktör inom området. Sådan samverkan kräver dock avtal och därmed kompetens när det gäller bl.a. affärsmässiga förhandlingar och konkurrensrätt. Motsvarande kompetens finns i dag endast i begränsad utsträckning inom ABM-sektorn.

Personuppgifter

KB har sedan en tid tillbaka fört en dialog med Utbildningsdepartementet om frågor rörande personlig integritet vid digitalt tillgängliggörande. KB har även engagerat en personlig utredare, som på uppdrag av KB undersöker frågor kring tillgängliggörandet av KB:s material med avseende på PUL.

Klargöranden kring sökbarhet i digitaliserade objekt utgör en viktig del av utredningen. Målsättningen är att den ska utmynna i en skrivelse med förslag på åtgärder. Skrivelsen ska tillsändas Utbildningsdepartementet med kännedomskopia till Kulturdepartementet.

Kollektiva avtalslicenser

Ett digitalt tillgängliggörande av upphovsrättsligt skyddade verk förutsätter en effektiv rättighetsklarering. KB förespråkar generella avtalslicenser enligt en modell liknande den danska, där bestämmelsen om en generell avtalslicens kompletterar specifika bestämmelser.

För att KB ska kunna tillgängliggöra digitaliserat material utanför de egna lokalerna krävs godkännande från rättighetshavarna. Detta krävs även vid t.ex. reprobeställningar. I KB:s verksamhet uppstår dagligen svårigheter när det gäller att hitta rättighetshavarna till skyddade verk. Ett stort problem utgör de föräldralösa verken. Att spåra rättighetshavare till enskilda verk i KB:s omfattande, disparata och till stor del okatalogiserade samlingar är med hänsyn till resursåtgången i princip ogörligt.

Frånvaron av en generell avtalslicens leder även, i de fall där rättighetshavare inte kan lokaliseras, till inlåsnings effekter och uteblivna affärsmöjligheter. Följden blir att allmänheten undanhålls material, vilket är oförenligt med KB:s uppdrag och ambitioner liksom med europeiska överenskommelser. En generell avtalslicens är även avgörande för möjligheten att ingå OPS. Den krävs även med hänsyn till att tillgängliggörandet sannolikt alltmera kommer att ske i digitala nätverk.

KB har aktivt tagit ställning i frågan om generella avtalslicenser och ingav i slutet av år 2009 ett yttrande avseende tilläggsdirektivet till upphovsrättsutredningen. Tillsammans med övriga nordiska nationalbibliotek har KB dessutom i år inlämnat en skrivelse till EU-kommissionen avseende bl.a. tillgängliggörande och föräldralösa verk. I båda dokumenten argumenteras för införande av en generell avtalslicens.

Särskilda utmaningar och möjligheter

Den digitala teknikens utmaningar och möjligheter ur ett legalt perspektiv framgår av vad som ovan anförts. Följande kan tilläggas.

Den tekniska utvecklingen ställer nya krav och den nu gällande upphovsrätten uppfattas av många som allt svårare att tillämpa på dagens förhållanden. Användarvänliga lösningar måste tas fram för att legala alternativ ska framstå som attraktiva.

Förslaget om leveransplikt för elektroniskt material innebär andra juridiska utmaningar, bl.a. svåra bedömningar avseende hanteringen av personuppgifter.

Utvecklingen ställer nya krav på ett nationalbibliotek. Med hänsyn till KB:s omfattandesamlingar och centrala roll i informationssamhället måste nationalbiblioteket på sikt anställa flera jurister, inte bara för att kunna klara av sitt uppdrag utan också för att kunna ge stöd åt de bibliotek som saknar egen jurist.

Tekniska och ekonomiska utmaningar

En stor del av KB:s samlingar är utsatta för en fortgående nedbrytning. Det gäller bland tryck från tiden efter 1850, då trähaltigt började användas, och audiovisuellt material på analoga bärare. Redan finns material – bl.a. tidningar och vardagstryck – som är bortom räddning och som inte längre kan lämnas ut till användare. Att digitalisera detta material, tillgängliggöra det och bevara det för kommande generationer innebär ett åtagande som ligger långt utanför KB:s nuvarande budgetramar.

Det långsiktiga digitala bevarandet är ett stort och komplext problemområde. Forskning pågår och metoderna migrering respektive emulering och simulering eller en kombination av dessa diskuteras. Definitiva lösningar saknas dock. Samarbete mellan myndigheter kring storskaliga och kostnadseffektiva arkivlösningar är nödvändigt. Det är även internationellt FoU-arbete inom området.

Lagringskostnaderna för digitalt material sjunker knappast, totalt sett. När nuvarande logiska format och lagringsmedier blir obsoleta måste de konverteras till nya format och migreras till nya lagringsmedier. Nödvändiga tekniska generationsskiften kommer således att bli tunga och svårberäknade poster i kulturarvsinstitutionernas budgetar.

Kostnader uppstår också när materialet ska tillhandahållas. Det rör sig bl.a. om personalkostnader för metadatahantering och juridiskt arbete. Kostnader för avtalsbaserade eller legala lösningar vid tillhandahållandet av upphovsrättsligt skyddat material kan heller inte negligeras.

Enligt den s.k. Moores lag gäller en fördubbling av lagringskapaciteten vartannat år till oförändrad kostnad. För KB:s del har utvecklingen inneburit, att det digitala arkivet vuxit med över 200 % från 2007 fram till nu.

Administrativa och organisatoriska utmaningar

Digitalisering innebär en omfattande process, som engagerar flera olika yrkeskategorier och kompetenser. Inom KB engageras främst bibliotekarierna (urval, framtagning, materialkoordinering, ämneskunskap, katalogisering, registrering, bibliografisk metadatahantering m.m.), anställda inom området bevarande (preparering, bevarande, konservering) samt inom IT (filhantering, administrativa och tekniska metadata, bildfångst, bildbehandling, gränssnitt m.m.). Tillgång till ekonomisk och juridisk sakkunskap krävs också. Att hålla samman ”digitaliseringskedjan” och definiera ansvar ställer dessutom stora administrativa och organisatoriska krav, särskilt i ett övergångsskede. I det internationella bibliotekariesamfundet talas mycket om ”blurred roles”.

Fastän flera processer som gäller insamling av ursprungsdigitalt material är desamma som de som gäller för digitaliserat material finns skillnader. För det första styrs den digitala insamlingen antingen av avtal eller av en lagstiftning. En lag som reglerar insamling av digitalt material finns i flera länder och i Sverige ligger f.n. lagförslaget Leveransplikt för elektroniska dokument (Ds 2009:61). Går förslaget igenom, bör KB få in mycket av det material som idag går förlorat. Samtidigt ställs stora krav på organisationen, bl.a. krävs:

- en kraftfull teknisk plattform som hanterar alla processer och flöden från insamling till digitalt bevarande
- tekniskt stöd till leverantörerna
- tekniska lösningar för hantering av alla de skiftande filformat som ska hanteras
- administrativa lösningar för hantering av inflödet, information till leverantörer, reklamationer och vitesförelägganden

Ny kompetens krävs bl.a. inom de legala och tekniska områdena. Dessutom behövs ”intermediärer”, som kan informera från specialiserad juridisk och teknisk nivå till kärnverksamheten och till KB:s omvärld, bl.a. alla leverantörer. Behovet av traditionell akademisk ämneskunskap kommer sannolikt också att öka i takt med behovet att kunna navigera i stora informationsmängder.

Positiva effekter på samhällsekonomin

Tillgång till stora volymer digitaliserat material innebär att forskning och studier underlättas och att nya arbetssätt utvecklas. Kommersiella aktörer och bibliotek kan hitta affärsmodeller som gynnar båda parter. Kreativa användare och andra aktörer kan utveckla nya produkter och tjänster.

Tjänstedesign är ett marknadsorienterat begrepp som blivit vanligare även vid biblioteken. Frågan kan ställas om de kommersiella aktörerna eller biblioteken är mest lämpliga att hantera tillhandahållandet gentemot marknaden.

Användardriven utveckling

Katalogiseringen för den svenska nationalbibliografin har hitintills varit en uppgift för professionella bibliotekarier. I takt med utvecklingen och mediernas övergång till digital form ökar möjligheten att få in metadata redan existerande metadata på annat sätt. Detta sker redan genom ett internationellt utbyte av katalogdata men också genom import från företag. Inom det audiovisuella området är sådan import redan av betydande omfattning.

Framställning av kontrollerad metadata är en kvalificerad uppgift. Kunskaper om innehåll finns dock i hög grad hos grupper utanför biblioteken, t.ex. bland forskare eller samlare. Särskilt vid katalogisering av äldre samlingar liksom av fotografiskt material och annat bildmaterial kan extern specialkunskap i framtiden bättre tas till vara genom att användare ges möjlighet att via nätet berika och komplettera grundläggande och kontrollerad metadata.

Användarnas betydelse kommer ö.h.t. att öka framöver och användarnas förändrade beteenden kommer tvinga biblioteken tillmötesgå nya förväntningar och krav.

Den nya tekniken ger också stora möjligheter till innovativa lösningar för grupper med särskilda behov. KB avser att fördjupa samarbetet med aktörer som kan bidra med nytänkande och kreativa lösningar.

Koncentration på innehåll

Utvecklingen ställer kulturarvsinstitutionerna inför flera frågor, som berör den traditionella professionen. Vilken roll kommer de att spela framöver? En tänkbar utveckling skulle kunna vara att nationalbiblioteket övergå från rollen som utförare till rollen som beställare av tjänster från aktörer, som är specialiserade på ett storskaligt digitalt tillhandahållande och bevarande. Därmed frigörs resurser och biblioteken kan fokusera på förmedling av det digitala materialets innehåll.

I det följande besvaras de speciella frågor som regeringen ställer i detta avsnitt III.

1. Samarbeten med andra offentligfinansierade institutioner som bör prioriteras inom områdena digitalisering, elektronisk tillgång och digitalt bevarande.

I det föregående har KB redogjort för vissa avslutade eller initierade samarbeten. I det följande redogörs för de offentliga samarbeten som bör prioriteras.

KB: samverkan med bibliotekssektorn är given med uppdraget och KB:s inflytandestruktur. Därtill kommer Open Access-rörelsen med förlängning in i forskningsvärlden.

KB prioriterar även samverkan med arkiv och museer. Detta sker bl.a. inom ramen för ABM-centrum. Viktigaste samarbetspartner i detta sammanhang är RA och RAÄ.

ABM-samarbete

KB:s ABM-samarbete bör i första hand inriktas mot arkiv och bibliotek (RA och KB) inklusive audiovisuella institutioner som SFI och SVT. Samarbetet med RA koncentreras till långsiktigt digitalt bevarande. LDB-centrum är i detta sammanhang en samverkanspartner.

Genom RAÄ och K-samsök når KB en del av museisektorn. Splittringen inom denna är dock påtaglig och inverkar menligt på ABM-samarbetet. Gemensamma museistandarder är inte möjligt att ta fram på samma sätt som standarder inom stora delar av arkiv- och bibliotekssektorn men betydligt mer samordning kan åstadkommas inom området teknisk infrastruktur. Om K-samsök ges ekonomisk möjlighet att utvecklas till en effektiv ”växellåda” och aggregator, kommer antagligen flera museer att ansluta sig och efterhand anpassa sig till standarder som medger effektiv förmedling.

Diskussionen om utvidgat samarbete inom den audiovisuella sektorn koncentreras ofta till gemensam digital arkivering. Vissa aktörer är även intresserade av gemensamma lösningar vad gäller förmedling. Som förebild utpekas ofta holländska institutionen Beeld en geluid.

Outsourcing

Digitalisering utförs mest kostnadseffektivt i stor skala. KB:s samarbete med SFMV och RA/MKC kan utvecklas. Samtidigt finns konkurrensaspekter och alternativa vägar som offentlig-privat samverkan (OPS).

Forsknings- och utvecklingssamarbete

KB har sedan 2009 en forskningsavdelning, som bl.a. arbetar med frågor relaterade till medier och tillgängliggörande. Samarbete pågår med andra forskningsinstitutioner i projekt rörande digital tillgång. Forskningsanknytningen är strategiskt viktig för nationalbiblioteket.

Institutet för rättsinformatik (IRI) är ett fristående forskningsinstitut vid juridiska fakulteten, Stockholms universitet. Forskningsområdet gäller sambandet mellan juridik och informationsteknik och verksamhetsområdet sträcker sig från IT-rätt till rättsautomation. KB har ett samarbetsavtal med IRI som gäller bl.a. upphovsrätt, PUL och digitalt tillhandahållande.

Open Access

När det gäller digital tillgång är Open Access-rörelsen avgörande för tillgången till aktuell vetenskaplig publicering och, i förlängningen, forskningsdata. På europeisk nivå diskuteras f.n. fördjupad kontakt mellan projekten DRIVER (Digital Repository Infrastructure Vision for European Research), dess uppföljning OpenAIRE (Open Access Infrastructure Research for Europe), som samordnar öppna digitala forskningsarkiv, och Europeana. KB har ett särskilt ansvar för att bevaka denna utveckling.

Även LIBRIS måste utvecklas och anpassas för att kunna motsvara användarnas krav på tillgång till det digitala materialet. Tillgängliggörande av elektroniska resurser är en stor fråga för LIBRIS-biblioteken. Ett samarbete kring detta har hög prioritet.

2. Vilka samarbeten med privata aktörer, såsom företag, folkrörelser och andra ideella organisationer, som är möjliga framöver inom områdena digitalisering, elektronisk tillgång och digitalt bevarande.

KB utreder f.n. möjligheter till offentlig-privat samverkan (OPS). Möjligheten finns att via bra affärsmodeller och avtal etablera samarbeten med kommersiella aktörer.

I praktiken har KB redan ett samarbete med bl.a. företag som Bibliotekstjänst AB och Bokrondellen. KB testar även samarbete med Schibsted AB. Avtal med förlag och tidningsutgivare om leverans av tryck-PDF:er kan bli aktuellt. Inom det audiovisuella området har KB inlett en dialog med bl.a. Sveriges Television (SVT) och Svenska Filminstitutet (SFI). I framtiden avser KB att inom samma område prioritera samarbete med TV4.

Offentlig-privat samverkan (OPS)

Frågan om offentlig-privat samverkan (OPS) har diskuterats livligt inom EU under senare tid. Flera nationalbibliotek har inlett ett avtalsbaserat samarbete med företag som Google och ProQuest om digitalisering av sina samlingar. Även KB har haft vissa kontakter med företrädare för dessa företag.

Hållningen inom biblioteksvärlden till OPS har varit avvaktande men vissa nationalbibliotek har till slut inte sett andra möjligheter att uppnå en kritisk massa av digitaliserat material.

KB har hitintills ställt sig bakom CENL:s (Conference of European National Librarians) uppfattning om Google-avtalet. CENL:s rekommendation är att EU-kommissionen bör ha följande punkter i åtanke när ärendet behandlas:

- De legala och affärsmässiga möjligheterna att tillgängliggöra de verk som Google skannat in bör underlättas på så sätt att de anpassas till rättighetsinnehavarna och Europas medborgare.
- Det ekonomiska biståndet till europeiska digitaliseringsprojekt bör stärkas.
- Upphovsrättslagarna bör anpassas på ett sätt som passar i kunskapssamhället.

Hitintills är KB:s erfarenhet av samverkan med kommersiella aktörer begränsad. En dialog mellan KB, Kulturdepartementet och Utbildningsdepartementet kring strategiska vägval och tänkbara affärsmodeller är angelägen.

KB anser att det är viktigt att nationalbiblioteket ska ha en mycket aktiv omvärldsbevakning och att det ska vara öppet för nya affärsmodeller inom ramen för oväntade konstellationer. Samtidigt måste resurser avsättas för detta.

Bibliotekstjänst (BTJ)

KB samarbetar redan med BTJ, bl.a. kring söktjänsten bibliotek.se, som möjliggör sökning i svenska offentligt finansierade biblioteks samlingar. Samtidigt visar allt flera folkbibliotek intresse för att ingå i LIBRIS. Malmö stadsbiblioteks katalogposter har lagts in och Göteborgs stadsbibliotek registrerar sitt nyförvärv.

Webbplatsen bibliotek.se är idag en föråldrad söktjänst och diskussioner förs mellan KB och BTJ om en sammanslagning av folkbibliotekens databas BURK och LIBRIS, båda nationella bibliotekskataloger men för två sektorer, forsknings- respektive folkbibliotek.

Bokförlag

KB har ett avtal med Bokrondellen som levererar förlagsutgivet material till KB innan tryckerierna gör det, detta mot att materialet snabbt registreras i LIBRIS. KB som nationalbibliotek har intresse av att få in s.k. tryck-PDF:er av svenskt förlagsutgivet material. Sådana leveranser ingår inte i e-pliktutredningens förslag. Vissa diskussioner har förts mellan KB och företrädare för förlagen men den upphovsrättsliga frågan är inte löst.

Tidnings- och tidskriftsbranschen

KB har intresse av att få in tryck-PDF:er av svensk dagspress och har därför slutit avtal med en aktör samt fört samtal med andra representanter för tidningarna. Den upphovsrättsliga frågan är inte löst.

KB har ett avtal med Schibsted Sverige AB rörande digitalisering av svensk dagspress. Avtalet är småskaligt. Flera kommersiella aktörer har samtidigt närmat sig KB med förslag på samverkan. Olika affärsmodeller finns för samverkan mellan nationalbibliotek och tidningsbranschen, när det gäller digitalisering och förmedling av tidningsmaterial. Den danska modellen Avisbibliotek Danmark är av intresse för KB.

Även tidskrifter är av stort intresse för forskning och allmänhet. Samverkan med förläggare inom branschen kan vara aktuellt i samband med digitalisering.

Audiovisuella institutioner

KB har inlett samtal med flera audiovisuella institutioner och företag, bl.a. Sveriges Radio (SR), Sveriges Television (SVT) och Svenska Filminstitutet (SFI). Dialogen med SVT gäller bl.a. den långsiktiga lagringen av digitalt TV-material. Flera etapper och delmål i samarbetet har diskuterats.

I Vägval för filmen (SOU 2009:73) föreslås att det nuvarande samarbetet mellan KB och SFI utvecklas, fr.a. när det gäller hanteringen av filmarvet. En framtida sammanslagning kan enligt utredningen vara aktuell.

I framtiden bör KB inom det audiovisuella området prioritera samarbeten med större TV-bolag som TV4, produktionsbolag som STRIX samt större skiv- och filmbolag.

Särskilda strategiska frågor

Jämte de explicita frågorna i punktform efterfrågar regeringen andra uppgifter:

*Redovisningen ska innehålla en beskrivning av insatser och pågående projekt, insatsernas resultat hittills och en bedömning av vilka särskilda utmaningar och möjligheter som den digitala tekniken innebär samt **förslag på vidareutvecklat samarbete inom specifika områden. Förslagen ska kostnadsberäknas och rymmas inom befintliga ekonomiska ramar.** [Egen utmärkning.]*

Vidareutvecklat samarbete

KB har tolkat uppdraget så att det är förslagen till ”vidareutvecklat samarbete inom specifika områden” som ska kostnadsberäknas.

Som framgår av föregående redovisning samarbetar KB med en rad aktörer lokalt, nationellt och internationellt. Nya samarbeten initieras när behov uppstår eller tillfällen erbjuder sig. Principen ska vara strategiska samarbeten. För KB är det snarast angeläget att fördjupa vissa samarbeten kring digitalisering, elektronisk tillgång och digitalt bevarande med:

1. Riksarkivet och Riksantikvarieämbetet.
2. Centrala aktörer inom det audiovisuella området, bl.a. SFI och SVT.
3. De institutioner som idag är medlemmar inom ABM-centrum.

KB, RA och RAÄ bör framdeles få ett tydligt sektorsansvar för bibliotek, arkiv samt kulturmiljövård vad gäller digitalisering, elektronisk tillgång och digitalt bevarande. RAÄ tillhandahåller genom K-samsök även en plattform för museiinformation.

Riksförbundet Sveriges museer och de centrala museerna har nyligen fått uppdrag, som gäller förstärkt samarbete (Ku2010/551/KT, KU2010/552/KT) inom museisektorn. Tills vidare saknas en effektiv koordinering av museernas verksamheter, vilket KB uppfattar som en besvärande nackdel i gränsöverskridande samarbeten.

Ansvar mellan KB, RA och RAÄ bör fördelas enligt givna förutsättningar samt önskvärd effektivisering och rationalisering. Mellan parterna tecknas ett samarbetsavtal. Museernas representation i denna samverkanstruktur stärks genom att RAÄ tecknar ett samarbetsavtal med Riksförbundet Sveriges museer.

KB bedömer det som mycket vanskligt att kostnadsberäkna detta samarbete. Samarbete utan tydlig målsättning och uppdrag från regeringen är knappast effektivt. Nya uppdrag kräver i princip finansiering.

RA:s sektorsansvar för arkiven bör gälla:

- ARKIS II

- utbytesformat för arkivsektorn
- auktoriteter inom området myndighetsnamn

RA:s sektorsövergripande ansvar bör gälla:

- NAD som nationellt arkivsystem
- NAD som aggregator för Europeana

KB:s sektorsansvar för biblioteken bör gälla:

- LIBRIS
- LIBRIS som aggregator för Europeana
- licensavtal

KB:s sektorsövergripande ansvar bör gälla:

- LIBRIS som nationell bibliotekskatalog, gemensam för forsknings- och folkbibliotek
- audiovisuella medier inkl. Svensk mediedatabas (SMDB)
- utbytesformat för tryckt samt audiovisuellt material
- e-publikationer
- auktoriteter inom området personnamn

KB och RA bör ha ett delat sektorsövergripande ansvar för:

- det långsiktiga digitala bevarandet inklusive en nationell digital bevarandeplan

KB anser det särskilt viktigt att såväl kultursarvsaspekter som forskningsaspekter beaktas i detta sammanhang.

RAÄ:s sektorsansvar för kulturmiljövården bör gälla:

- auktoriteter inom områdena fornlämningar, bebyggelse samt geografiska namn
- vård och konservering
- K-samsök som aggregator för kulturmiljövården

RAÄ:s sektorsövergripande ansvar bör gälla:

- K-samsök som aggregator för museer och kulturmiljövård till Europeana

Museerna bör få samlat ansvar för:

- utveckling av museisystemen till mer standardiserade strukturer för anpassning till K-samsök och Europeana
- i samverkan med RAÄ bidra till förvaltning, utveckling och drift av K-samsök
- utbytesformat inom museisektorn

KB, RA och RAÄ och museerna bör f.ö. var och en inom sin sektor ansvara för:

- standarder och best practices
- metadata
- digitaliseringsplanering (vad ska vi digitalisera)
- legala frågor

Ett sekretariat

I syfte att motverka dubbelarbete och nå ut med information krävs som komplement till de tre sektorsansvariga myndigheterna en administrativ och koordinerande nod med ansvar för:

- uppbyggnad och underhåll av en webbsida med presentationer av bl.a. rekommenderade standarder, best practices och planerad digitalisering
- utbildning inom ABM-området

Sekretariatet bör även kunna hänvisa till särskild juridisk kompetens vid de sektorsansvariga institutionerna.

Kostnad sammanlagt för 3 tjänster: 1,7 mkr.

Digitaliseringscentraler

Mediekonverteringscentrum (MKC) utvecklas till ett avancerat centrum för massdigitalisering av tryckt material samt handskriftsmaterial.

Mobila digitaliseringsstationer inrättas för fragilt material eller för mindre institutioner utan möjlighet till effektiv digitalisering.

Konkurrensrätten måste beaktas.

Avslutningsvis vill KB framhålla fyra faktorer som regeringen bör beakta om utvecklingen inom området digitalisering, elektronisk tillgång och digitalt bevarande ska gå framåt på ett avgörande sätt. Det är också områden inom vilka KB, RA och RAÄ bör samarbeta:

1. Långsiktigt digitalt bevarande

Kostnaderna för det långsiktiga digitala bevarandet ökar exponentiellt över tid och kan inte täckas av ordinarie anslag. Ansvaret är ytterst varken den enskilda institutionens/myndighetens eller Kultur- respektive Utbildningsdepartementet utan Finansdepartementets. Samordning, storskaliga lösningar och långsiktighet är nödvändigt.

2. Behovet av finansierad digitalisering

Tillfälliga arbetsmarknadspolitiskt styrda satsningar som Access-programmet förutsätter att de mottagande institutionerna/myndigheterna har en kunskapsmässig beredskap och på kort tid kan organisera sin verksamhet. För kontinuitet och volym i digitaliseringen krävs årlig anslagsförstärkning. Samtidigt behövs en dialog mellan departementen och myndigheterna om förutsättningarna för offentlig-privat samverkan (OPS).

3. Öppna lösningar

Kulturarvssektorns institutioner ska arbeta för så vitt som möjligt öppen data, öppna licenser och öppna API:er samt tydlig licensiering av skyddat material. Fri information och öppna maskingränssnitt gör det möjligt för externa aktörer att bygga tjänster och lösningar på data som skapats inom offentlig förvaltning. Gemensamma standarder som banar väg för gemensamma tjänster ska vara en målsättning.

4. Centraliserad digitalisering

Kulturarvssektorn behöver gemensamma rationella lösningar för sin digitalisering. Storskalighet blir alltmera aktuellt och gemensamma infrastrukturella lösningar är nödvändiga. SUNET bör vara distributionskanal för samtliga sektorer. Samordnad upphandling är kostnadsbesparande.

Verksamheter som Mediekonverteringscentrum (MKC) i Fränsta och Stiftelsen Föremålsvård (SFMV) i Kiruna kan utökas och bli möjliga för flera att utnyttja.

BILAGOR

Bilaga 1

Yttrande med anledning av Kulturdepartementets uppdrag till KB och ett antal andra myndigheter att ge underlag till en nationell digitaliseringsplan

Expertgruppen för samordning av digitalisering är en del av KB:s inflytandestruktur. Den består av representanter för forsknings-, special- och folkbiblioteken och ett antal andra institutioner inom ABM-sektorn med intresse av en samordnad digitalisering av den del av det svenska kulturarvet som består av tryckt eller handskriven text, bilder, analogt ljud mm, det vill säga allt som inte är fött elektroniskt.

Gruppen har KB:s uppdrag att utifrån bibliotekens verksamhet strategiskt överblicka och kartlägga olika digitala projekt och initiativ, ge råd beträffande urval och prioriteringar samt utforma rekommendationer kring standarder. Gruppen ska också verka gränsöverskridande och samarbeta över sektors- och departementsgränser.

Med anledning av Kulturdepartementets uppdrag vill vi från expertgruppens sida framföra att vi tycker det är olyckligt att viktiga kulturarvsinstitutioner på grund av kulturdepartementets avgränsade ansvarsområde, inte inkluderas i den nationella digitaliseringsplaneringen av kulturella och vetenskapliga verk. Likaså bör finansieringsfrågorna diskuteras. Det är naivt att tro att en satsning på tillgängliggörande av det svenska kulturarvet kan ske utan tillskott av nya medel.

Ovan nämnda institutioner (motsv.) har redan digitaliserat mängder av kulturarvsmaterial men trots detta är det bara toppen på toppen av isberget som hittills kunnat hanteras. Vi arbetar emellertid aktivt för en storskalig digitalisering och har t.ex. stöttat utvecklandet av DigX-registret och arbetar för tillfället med ett gemensamt avropsavtal för digitaliseringsrobotar. En storsatsning på digitalisering av ytterligare kulturskatter är på väg. Om dessa samlingar saknas i den nationella planen blir den tämligen ihålig. För att åstadkomma maximal samhällsnytta av gjorda och kommande insatser behövs en nationell satsning på en central infrastruktur för tillgängliggörande och långsiktigt bevarande med bra kataloger och metadata. Denna infrastruktur kan inte enskilda

forskningsbibliotek eller kulturarvsinstitutioner ensamt åstadkomma. Infrastruktur kräver resurser – stora resurser. Till detta kommer behovet av en uppdaterad lagstiftning som underlättar digitaliseringsinsatserna.

För att få en komplett bild av det samlade svenska kulturarvet måste dessutom de stora antal mycket små institutioner som ibland t.o.m. faller utanför såväl utbildnings- som kulturdepartementen ingå i infrastrukturen. Oavsett tillhörighet är det viktigt att dessa småinstitutioner får både praktiskt och finansiellt stöd att bidra med sitt ofta unika material.

Ett projekt, DigX-registret, som först finansierades med Accessmedel och sedan av KB, har till syfte att samordna olika digitaliseringsprojekt som finns runt om i landet. Registret fungerar för hela ABM-sektorn. Tanken är att DigX skall fungera som ett nationellt register över såväl planerade som avslutade projekt. Registrering av projekt i registret innebär att man undviker dubbelarbete, att mindre institutioner kan få stöd, att samarbete underlättas och att man på ett enkelt sätt kan ta fram statistik över olika typer av projekt. DigX-registret är öppet för import och export av uppgifter till och från andra system. Detta gynnar tillgänglighetsförändringen av kulturarvet för såväl forskare som en bredare publik nationellt och internationellt.

Dig-X-projektet avslutades i december 2010 och har ännu ingen säkrad finansiering för fortsatt drift och utveckling vilket är oroande eftersom intresset från ABM- institutionerna varit mycket stort. Redan på projektstadiet, hade ett 50-tal institutioner lagt in projektregistreringar.

Samsökningsvertyget Sondera är ett bra exempel på hur man på ett relativt enkelt sätt kan konstruera en samsökningsportal. Om Sondera kompletteras med medeltidshandskriftsbasen Laurentius och personarkivbasen Ediffah kopplas ihop med NAD o.s.v. så har Sverige ett instrument som ger användaren ”allt” om en viss person eller företeelse dock för de mesta endast som bibliografiska poster. Riktig genomslagskraft får Sondera först när användaren får tillgång till dokumenten, ljudet eller de rörliga bilderna. En storskalig digitalisering skulle ge dem detta.

Istället för att ägna år åt att diskutera möjliga problem, fr.a. av juridisk art, borde man börja med att tillgängliggöra det äldsta fria materialet. Då ger vi åtminstone användarna en halvfull skattkista att ösa ur till att börja med.

En digitaliseringsplan som inte inkluderar hela det svenska kulturarvet och som år efter år väntar på den perfekta lösningen på alla problem är till föga gagn för vare sig allmänhet, forskare eller ungdomar oavsett behov eller utbildningsnivå. Användarna går istället till andra, sämre men tillgängligare, källor.

För expertgruppen för samordning av digitalisering,

Christina Friström
Ordförande

Chef för Universitetsbiblioteket i Lund

2010-03-29

Bilaga 2

Kommenterad lista över KB:s digitala kataloger och söktjänster

- ***LIBRIS***

LIBRIS webbsök innehåller ca 6 miljoner titlar från ca 180 svenska universitets-, högskole- och forskningsbibliotek samt ett tjugotal folkbibliotek. LIBRIS innehåller dessutom flera deldatabaser inom olika områden. Under 2009 ökade antalet besök till LIBRIS webbsök med ca 80 %. Ökningen beror i hög grad på att LIBRIS metadata är tillgängligt i Google, där användarnas sökningar ofta startar.

- ***LIBRIS Uppsök***

LIBRIS Uppsök ger tillgång till examensarbeten och studentuppsatser i fulltext, publicerade vid olika svenska lärosäten. Tjänsten är numera även tillgänglig via studentplattformen uppsatser.se, vilket resulterat i en markant ökad användning.

- ***Samsök***

Söktjänsten Samsök erbjuder samsökning och tillgång till bl.a. fulltexter i databas med licensbundna avtal. En översyn av tjänsten gjordes 2009 i syfte att ge underlag för en framtida utveckling. Samsök använder portalprogramvaran Metalib och länkservern SFX.

- ***SwePub***

SwePub är en ny söktjänst och ska på sikt integreras i LIBRIS. SwePub innehåller referenser till de forskningspublikationer som finns registrerade i för närvarande ett trettiotal svenska lärosätens publiceringsdatabaser. I allt större utsträckning finns förutom metadata en vidlänkad fulltextpublikation.

- Plåten (digitaliserad lappkatalog)

Katalog –1955 (Plåten) är en digitaliserad lappkatalog, som beskriver KB:s samlingar fram till 1955. Mycket av materialet finns i LIBRIS och Regina men kompletterar dem också.

- Ediffah (En digital infrastruktur för forskningsbibliotekens arkiv- och handskriftssamlingar.) Databasen Ediffah är fortfarande en prototyp. Det registrerade materialet är dock tillgängligt via Internet och handskriftsportalen för Consortium of European Research Libraries (CERL).

- Svensk mediedatabas (SMDB)

Utöver system för digitalisering, digital insamling och tillgängliggörande omfattar SMDB även en katalog över i stort sett hela KB:s pliktlevererade samling av audiovisuellt material: TV, radio, fonogram, film, video och multimedier motsvarade sammanlagt över 7 miljoner timmar. SMDB innehåller även kataloginformation om AVM:s referensbibliotek. Liksom LIBRIS är en nationell resurs för huvudsakligen tryckt material är SMDB det för det audiovisuella materialet.

Utöver dokumentation av de pliktlevererade samlingarna innehåller SMDB kataloginformation från externa institutioner med vilka AVM samarbetat, ofta i samband med förvärv av samlingar. Kataloginformation av detta slag har överförts från bl.a. SR, SFI, Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek (ARAB), Stiftelsen Filmform och Institute for Electroacoustic Music in Sweden (EMS).

Ca 10 000 katalogposter är ännu inte överförda till SMDB utan nås via följande kataloger:

- Fonografcyylinderbasen

Fonografcyylinderdatabasen innehåller kataloguppgifter för fonografcyylinderbeståndet vid AVM, Svenskt visarkiv (SVA) och SR:s grammofonarkiv.

- bibliotek.se

bibliotek.se är ett samarbetsprojekt mellan KB/LIBRIS och Bibliotekstjänst AB. Söktjänsten erbjuder sökning i svenska offentligt finansierade biblioteks samlingar.

- Sondera

Söktjänsten Sondera erbjuder ett gemensamt gränssnitt till tre nationella databaser för arkiv, bibliotek och audiovisuella medier: Nationell arkivdatabas (NAD), LIBRIS och SMDB.

Bilaga 3

Tillväxten i KB:s två digitala arkiv

KB har två digitala arkiv belägna på två olika platser, Humlegården och Karlavägen. Att det finns två arkiv är en följd av verksamhetsövergången av Statens ljud- och bildarkiv (SLBA) till KB. Båda myndigheterna hade en omfattande digital arkivering. Planen är att på sikt konsolidera de två arkiven till ett.

De båda digitala arkiven består idag av bandrobotar, arkivserverar, lagringsnätverk och mjukvara för att kunna lagra, återsöka och säkerhetskopiera stora mängder data. Det finns gemensamma nämnare för de bägge arkivens val av hård- och mjukvara, men det finns också vissa skillnader. En arkivkonsolidering kan därför innebära en tidsödande och kostsam affär.

Nedan följer en kortare beskrivning av de bägge arkiven.

KB/Humlegården

Det digitala arkivet i Humlegården består idag av bandrobot, arkivserver, lagringsnätverk och mjukvara.

All arkiverad data skrivs i två kopior på magnetband. Den ena kopian förvaras i Bålsta, den andra i bandrobot.

Datamängd och tillväxt för digitala leveranser är svårt att uppskatta eftersom leveranserna inte sker regelbundet. Under 2009 insamlades 250 000 filer, 85 GB. Volymen kan öka kraftigt om Sverige får en e-pliktlag. Därtill kommer projektet DigiDaily som beräknas ge 250 000 GB/år under 3 år.

Kulturarw3 har inget inflöde 2010. Under 2009 insamlades till 648,8 miljoner filer, 2754 GB.

Ingen migrering sker mellan logiska format. Det är ännu inte utrett om KB ska migrera formaten eller om tillgängliggörandet av äldre material ska ske på annat sätt. Det mesta materialet i arkivet, speciellt egendigitaliserat och det som kommit in via leveranser, ligger på format som fortfarande är i bruk.

KB håller på att migrera de sista delarna av arkivet, som ligger på en äldre bandtyp, till en nyare. Ingen annan mediemigrering planeras f.n. KB har aldrig haft problem med denna typ av migrering.

KB/Karlavägen

Det digitala arkivet i Humlegården består av bandrobot, arkivserver, lagringsnätverk och mjukvara. Arkivkopior i bandarkivet skyddas av att allt material skrivs ut i 2 kopior, kopia 1

som förvaras near-online i roboten och kopia 2 som lyfts ur roboten och förvaras i klimatarkiven i Humlegården. För arkivserier med visningskopior kommer även kopia 1 att lyftas från bandrobot och förvaras i Garnisonens klimatarkiv, detta för att spara utrymme i den snabbt växande bandroboten.

Datamängd och tillväxt för digitala leveranser och egen digitalisering uppgick 2009 till en miljon filer och 444 000 GB data. Prognosen för 2010 är en tillväxt på 510 000 GB data. Den sammanlagda storleken på arkivet är f.n. drygt 3 miljoner filer och 1 450 000 GB data.

Framtida utmaningar gäller fr.a. de ständiga migreringarna av stora datamängder till ny bandteknologi. De tekniska problemen är sannolikt mindre än de ekonomiska.

Eventuella byten av filformat kan dessutom komma att skapa problem med tilltagande bitdegenerering av materialet. Under 2010 kommer en migrering från nuvarande bandteknologi till en ny bandteknologi att initieras. KB har aldrig haft några problem med denna typ av migrering.

Kommenterad lista över samarbeten med andra offentligfinansierade institutioner

Bibliotekssamverkan

KB har i sitt nuvarande uppdrag flera samverkande uppgifter inom sektorn forskningsbibliotek. LIBRIS och de nationella licenserna är sådana uppgifter. Ett utvidgat uppdrag som berör hela den offentliga bibliotekssektorn håller också på att ta form. En organisatorisk grund finns inom Avdelningen för nationell samverkan.

Sektorsövergripande samarbeten

- *Europeana*

KB samverkar med partners från ca 150 europeiska institutioner kring uppbyggnaden av kulturarvsportalen Europeana. KB är också ”country member” för Sverige, vilket bl.a. innebär att KB tar initiativ till och stödjer samarbete med svenska partners.

- *Bilddatabaser och digitalisering – plattform för ABM-samverkan (2001-2002)*

I det ABM-inriktade projektet Bilddatabaser och digitalisering – plattform för ABM-samverkan (2001–2002) deltog förutom KB, RA, RAÄ samt Nationalmuseum. Den tekniska arbetsgruppen inom projektet fortsatte under en tid sitt samarbete inom ramen för projektet ABM-centrum.

- *Riksarkivet (RA)*

RA samarbetade med KB i projektet Bilddatabaser och digitalisering och institutionerna har ett fortsatt nära samarbete, bl.a. när det gäller frågor rörande långsiktigt digitalt bevarande. Samarbetet sker delvis inom ramen för LDB-centrum (se nedan).

Söktjänsten Sondera (<http://sondera.kb.se>) har byggts upp i samarbete mellan KB och RA. KB och RA samverkar också kring EU-projektet DigiDaily. Se nedan.

RA är representerat i ABM-centrums styrgrupp och ägargrupp.

- Centrum för långsiktigt digitalt bevarande (LDB-centrum)

KB är en av fyra partners i LDB-centrum. De övriga är RA, Luleå Tekniska Universitet samt Bodens kommun. I samverkan med sina partners och uppdragsgivare arbetar LDB-centrum med att i olika forsknings- och utvecklingsprojekt utveckla konkreta metoder för arkivering och återskapande av digitalt material.

- RA/Mediekonverteringscentrum (MKC)

KB beviljades 2009 medel ur EU:s strukturfonder för ett utvecklingsprojekt knutet till RA:s Mediekonverteringscentrum (MKC) i Fränsta, Ånge kommun. EU avsätter ca 16,5 mkr under 3 år för att MKC ska utveckla kompetens, arbetsrutiner och teknik för digitalisering av dagstidningar. Totalt omsluter projektet 34 mkr. Svenska medfinansiärer är KB, RA, Länsstyrelsen i Västernorrland, Schibsted Sverige AB och Mittuniversitetet.

- Riksantikvarieämbetet (RAÄ)

KB samarbetade med RAÄ i projektet Bilddatabaser och digitalisering och för en fortlöpande dialog med myndigheten, fr.a. inom området digitalisering. RAÄ är också representerat i ABM-centrums styrgrupp och ägargrupp. LIBRIS har varit representerat i referensgruppen för K-samsök.

Vid RAÄ testas f.n. möjligheten att skörda information från LIBRIS och Nationell arkivdatabas (NAD) till K-samsök.

- ABM-centrum

ABM-centrums medlemmar består f.n. av KB, RA, Riksantikvarieämbetet (RAÄ), Nationalmuseum, Nordiska museet, Naturhistoriska museet och Talboks- och punktskriftsbiblioteket (TPB). TPB är ny medlem sedan 2010.

Inom ramen för Access-programmet genomförde ABM-centrum och dess medlemmar 2006–2007 Framtid i Access (FIA), en serie utbildningar över hela landet. ABM-centrum är också en aktiv part i samordningen av arbetet med ett underlag till en nationell strategi för digitalisering, elektronisk tillgång och digitalt bevarande.

KB/Humlegården

Internationellt samarbete

- The European Library (TEL)

KB redovisar sin katalog och sina digitala objekt genom de europeiska nationalbibliotekens portal TEL och deltar därutöver i ledningen för TEL.

TELPlus (2009)

Inom ramen för det EU-finansierade projektet TELPlus har KB digitaliserat 250 000 tidningssidor.

- Tiden (1998–2001)

Det samnordiska projektet Tiden, som finansierades av NORDINFO, gällde problemställningar kring mikrofilmning, digitalisering och digitalt tillhandahållande av dagspress. KB deltog tillsammans med Norges, Danmarks och Finlands nationalbibliotek.

- DigiCult (2000–2001)

KB deltog i det EU-finansierade projektet DigiCult, som studerade den digitala teknikens påverkan på kultursektorn. Resultatet blev en serie rekommendationer.

- The Nordic Web Archive II (NWA2) (2003–2004)

Projektet NWA2, som finansierades av NORDINFO, syftade till att ta fram programvara för åtkomst och tillgängliggörande av webbarkiv. I projektet deltog förutom KB Norges, Danmarks, Finlands och Islands nationalbibliotek.

- URN:NBN

Genom internationellt samarbete har KB kunnat installera en uppslagstjänst för s.k. persistenta identifikatorer samt tjänster för generering och administration av URN:NBN. Tjänsten används för KB:s digitala produktion men riktar sig också till externa producenter av digitaliserat eller ursprungsdigitalt material. Uppslagstjänsten är i behov av översyn och uppgradering.

- PersID

Det pågående projektet PersID syftar till uppbyggnad av en öppen infrastruktur för persistenta identifikatorer, som genom sin beständighet ska garantera tillgängligheten till digitala resurser.

- International Internet Preservation Consortium (IIPC)

Det internationella konsortiet IIPC består av olika nationalbibliotek samt Internet Archive och arbetar för bevarande och tillgängliggörande av webbarkiv, inklusive surfning och fritextsökning. KB har en plats i IIPC:s Steering Committee.

Svenskt samarbete***- Samverkansbiblioteken***

KB samverkar med svenska universitets- och högskolebibliotek, bl.a. inom områden som digitalisering, elektronisk tillgång och digitalt bevarande. Detta sker bl.a. inom expertgruppen för samordnad digitalisering.

Som exempel på konkreta resultat kan nämnas att KB nyligen samverkat med universitetsbiblioteken i Göteborg, Lund, Stockholm, Umeå och Uppsala kring upphandling av en digitaliseringsrobot.

LIBRIS samarbetar löpande med ca 180 offentligt finansierade bibliotek för att tillgängliggöra bibliotekens fysiska och elektroniska resurser. Inom ramen för Samsök deltar ca 40 bibliotek i ett samarbete som syftar till gemensamt tillgängliggörande av elektroniska resurser.

- DIGSAM (Digitalisering och dess samordning inom KB) (2003–2005)

Inom ramen för projektet DIGSAM initierade KB ett samarbete kring digitaliseringsfrågor med flera svenska universitetsbibliotek. Arbetet har följts upp inom expertgruppen för samordnad digitalisering. Se ovan.

- Stiftelsen Föremålsvård (SFMV)

KB har haft ett avtal med SFMV om vissa bevarandeinsatser, fr.a. när det gäller fysiskt bildmaterial. Sedan hösten 2009 planeras en ny inriktning mot digitalisering av bildmaterial, fr.a. vykort och porträtt av kända svenskar.

- Bibliotekshögskolan (BHS)

KB har medverkat i utbildningen ”Digitalisering av kulturarvet”, arrangerad av BHS. F.n. samfinansierar BHS och KB en doktorandtjänst, inriktad mot begreppet ”materialitet” och dess betydelse i samband med digitalisering.

- Arken

Arken är ett diskussionsforum för frågor rörande tekniska lösningar för digital långtidslagring. Deltagare är bl.a. KB, Lantmäteriet och RA. F.n. vilande.

- Selma Lagerlöfs samlade skrifter

KB samarbetar med textkritiker och Lagerlöf-forskare vid Göteborgs och Uppsala universitet kring en textkritisk utgåva av Selma Lagerlöfs samlade verk. Digitalisering ingår i projektet.

- Svenska Högskolans Elektroniska Publicering (SVEP) (2003–2005)

I SVEP-projektet, som stöddes av KB, samverkade KB med flera olika universitetsbibliotek. Projektet var en nationell svensk satsning på utveckling av teknik och processer för uppbyggnad av publikationsarkiv (institutional repositories) för vetenskapliga skrifter publicerade av svenska forskare. Projektet har följts upp inom OpenAccess-programmet.

KB/Karlavägen

När det gäller audiovisuellt material finns flera KB-gemensamma samarbeten. Vissa är dock AVM-specifika.

Flera av AVM:s samarbeten syftar till digitalisering av andra institutioners material. Utgångspunkten är material som infogar sig i AVM:s förvärvsplan och som berikar AVM:s samlingar. Samarbeten med bl.a. SFI, Filmform, ARAB, SVT och SR är exempel på fastare samarbeten.

- *Sveriges riksdag*

KB/AVM har utfört digitalisering av Riksdagens inspelningar av sessioner från 1966 fram till 1990-talet.

Mängd: 27 000 timmar

- *Svenskt visarkiv* (SVA) och Grammofonarkivet vid Sveriges Radio Förvaltnings AB (SRF) 2001–2003 genomfördes ett projekt där SLBA, SVA och SRF samarbetade kring inventering, digitalisering och tillgängliggörande av fonografinspelningar i svenska samlingar.

Riksbankens Jubileumsfond finansierade projektet tillsammans med deltagande institutioner. Fonografrullarna är numera sökbara som katalogposter i SMDB och kan även avlyssnas i KB:s lokaler på Karlavägen. 700 inspelningar finns tillgängliga i en webbpresentation.

Mängd: ca 4 000 fonografcyllindrar

- *Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek (ARAB)*

Samarbete har genomförts i syfte att tillgängliggöra arbetarrörelsens ljudinspelningar för forskningen. Materialet finns sedan hösten 2009 tillgängligt i SMDB som katalogposter och som audiovisuella filer.

Digitaliserad mängd: 9 445 ljudfiler.

KB lagrar dessutom ARAB:s arkiv- och browsefiler sedan 2007.

- *Stockholms kulturförvaltning*

AVM samarbetar med Stockholms kulturförvaltning kring publicering av valda filmsamlingar. Se Stockholmskällan.se.

- *Talboks- och punktskriftsbiblioteket (TPB)*

KB diskuterar f.n. ett närmare samarbete med TPB, bl.a. finns gemensamma frågor när det gäller fysisk och digital arkivering, distribution samt gemensamt utnyttjande av katalogdata.

- *Institute for Electroacoustic Music in Sweden (EMS)*

EMS är sedan 1964 centrum för svensk elektroakustisk musik. EMS stödjer konstnärlig utveckling inom sitt område samt dess integrering inom andra konstområden.

KB har ett samarbetsavtal med EMS rörande arkivering av originalband, framtidssäkring av arkiven samt tillgängliggörande mot forskningen. För ändamålet har EMS byggt upp en ny databas för arkiven. Strukturen är anpassad till internationell biblioteksstandard och omfattar en automatiserad exportfunktion.

Digitaliserad mängd: 120 timmar

- Göteborgs universitet, Institutionen för pedagogik och didaktik

AVM har på uppdrag av nämnda institution digitaliserat klassrumsinspelningar från 1960-talet.

Digitaliserad mängd: 173 filer

- Kriminalvården

AVM har på uppdrag av Kriminalvården digitaliserat olika typer av material.

Digitaliserad mängd: 54 filer

- Etnografiska museet

AVM har på uppdrag av Etnografiska museet digitaliserat fonografcyllindrar.

Digitaliserad mängd: 223 filer

- Jussi Björlingmuseet, Borlänge

En databas med representativa inspelningar ur Jussi Björlings repertoar har utvecklats i ett samarbetsprojekt mellan dåvarande SLBA och Borlänge kommun/Jussi Björlingmuseet.

Digitaliserad mängd: 209 filer

Kommenterad lista över samarbeten med privata aktörer

KB/Humlegården

Internationellt samarbete

- *Svensk-amerikanska dagstidningar (2009)*

KB samverkar med Minnesota Historical Society, American-Swedish Institute (Minneapolis) och Augustana University (Rock Island) i en ansökan till flera potentiella finansiärer rörande ett projekt som syftar till digitalisering av svensk-amerikanska dagstidningar.

Svenskt samarbete

- *Litteraturbanken*

Medlemmar i föreningen Litteraturbanken är KB, Språkbanken vid Göteborgs universitet, Svenska Akademien, Svenska Vitterhetssamfundet och Kungl. Vitterhetsakademien. Litteraturbanken tillgängliggör svenska klassiker genom digitalisering. KB utför digitaliseringen enligt avtal med Litteraturbanken och långtidslagrar materialet.

- *Stiftelsen Ingmar Bergman (2009–2010)*

I samverkan med Stiftelsen Ingmar Bergman har KB digitaliserat stora delar av regissören Ingmar Bergmans arkiv.

- *Schibsted Sverige AB*

Bakom utvecklingsprojektet DigiDaily står fr.a. RA/MKC och KB. Målet är att utveckla system och metoder för massdigitalisering av svensk dagspress. Medfinansiärer är Länsstyrelsen i Västernorrland och Schibsted Sverige AB. KB betraktar samarbetet med Schibsted Sverige AB som tänkbar inledning till ett av flera samarbeten med svenska tidningar kring digitalisering av äldre svenskt tidningsmaterial.

- *Sveriges Författarförbund (SFF)*

KB har tecknat avtal med SFF kring uppbyggnad av Sveriges Digitala Bibliotek. 2010 genomförs ett pilotprojekt som gäller digitalisering av verk av "Fyrtioalisterna". I förlängningen ska hela den svenska litteraturen digitaliseras. För att ekonomiskt möjliggöra detta krävs betydande resurser. Tänka finansiärer är såväl staten som näringslivet genom OPS, fonder, akademier och andra organisationer samt privatpersoner.

KB/Karlavägen

Internationellt samarbete

- Video Active (2006–2009)

EU-projektet Video Active har syftat till att skapa en portal på webben med 10 000 europeiska TV-program.

- EUScreen

Uppföljningsprojektet EUScreen (2009–) har som mål att tillgängliggöra tre gånger så mycket material som Video Active.

Svenskt samarbete

- SVT

Ett samarbete med SVT genomfördes 2002 i syfte att digitalisera journal- och kortfilmer från SVT:s arkiv. Filmerna finns tillgängliga på KB/Karlavägen för forskare och allmänhet.

Mängd: 5555 filmer.

SVT har under senare tid sökt samarbete med KB, bl.a. kring arkiveringen av digitalt material.

KB och SVT har dessutom haft en dialog med departementen. Samtal har också förts mellan KB och SVT om tänkbara lösningar inom området tillgängliggörande. I mars 2010 gör KB och SVT ett gemensamt besök vid den holländska audiovisuella institutionen Beeld en geluid.

- SVT och Utbildningsradion (UR)

Dåvarande SLBA samverkade med SVT och UR i ett Access-projekt med målet att rädda material på olika utsatta bandtyper. För SLBA gällde insatsen migrering av rikssändningar med företrädesvis svenskproducerade program på äldre videoformat.

Digitaliserad mängd: ca 24 100 timmar

- Svenska Filminstitutet (SFI)

Inom ramen för projektet Filmarkivet.se samarbetar AVM våren 2010 med SFI kring webbpublicering av icke-fiktiva filmsamlingar.

Filmutredningen, Vägval för filmen (SOU 2009:73), föreslår ett ökat samarbete mellan KB och SFI. Samarbetet inom ramen för Filmarkivet.se ligger i linje med detta förslag.

- SFI, Filmarkivet i Grängesberg

Filmarkivet i Grängesberg, en avdelning inom SFI, har i uppdrag att samla in och digitalisera icke-fiktiv film. Då Filmarkivet saknar resurser för långsiktigt digitalt bevarande, har KB genom ett särskilt avtal med SFI löpande förvärvat och arkiverat Filmarkivets digitala filer. KB har 2010 tillstyrkt Filmutredningens förslag att Filmarkivet i Grängesberg ska integreras i KB/AVM.

Digitaliserad mängd våren 2010: 11 250 filer eller 10 TB

- Hyresgästföreningen

AVM har digitaliserat informationsmaterial m.m. från Hyresgästföreningen.

Digitaliserad mängd: 113 filer

- Stiftelsen Filmform

I ett samarbetsprojekt med Stiftelsen Filmform har AVM digitaliserat delar av Filmforms material samt utfört kompletteringar och rättningar i dess databas. När projektet avslutas kommer posterna att exporteras till SMDB.

Digitaliserad mängd: 91 filer

Bilaga 6

Förkortningar

ABM – (samverkan mellan) Arkiv, Bibliotek, Museer
API – Application Programming Interface
ARAB – Arbetarrörelsens Arkiv och Bibliotek
AVM – Avdelningen för audiovisuella medier (KB)
BHS – Institutionen Biblioteks- och Informationsvetenskap/Bibliotekshögskolan
BTJ – Bibliotekstjänst AB
CD – Compact Disc
CENL – Conference of National Librarians
DDK – Dewey decimalklassifikation
DIGSAM – Digitalisering och dess Samordning inom KB
DiVA – Digitala Vetenskapliga Arkivet
DRIVER – Digital Repository Infrastructure Vision for European Research (projekt)
DVD – Digital Versatile Disc
Ediffah – En Digital Infrastruktur För Forskningsbibliotekens Arkiv- och Handskriftssamlingar
EMS – Institute for Electroacoustic Music in Sweden
ESV – Ekonomistyrningsverket
EU – Europeiska Unionen
FIA – Framtid i Access (projekt)
FIAT/IFTA – International Federation of Television Archives
FoU – Forskning och Utveckling
GB – gigabyte
HTML – Hyper Text Markup Language
IASA – International Association of Sound and Audiovisual Archives
IFLA – International Federation of Library Associations
IIPC – International Internet Preservation Consortium
IT – Informationsteknologi
JPEG – Joint Photographic Experts Group (standard)
KB – Kungl. biblioteket
LDB – Långsiktigt Digitalt Bevarande
LIBRIS – Library Information System
MKC – Mediekonverteringscentrum
NAD – Nationell Arkivdatabas
NS – Avdelningen för nationell samverkan (KB)
NWA – The Nordic Web Archive
OCR – Optical Character Recognition

OpenAIRE – Open Access Infrastructure Research for Europe (projekt)
OPS – Offentlig Privat Samverkan
PB – Petabyte
PDF – Portable Document Format
PersID – Persistent Identifier (projekt)
PUL – Personuppgiftslagen
RA – Riksarkivet
RAÄ – Riksantikvarieämbetet
SAB – Sveriges Allmänna Biblioteksförening
SFF – Sveriges Författarförbund
SFI – Svenska Filminstitutet
SFMV – Stiftelsen Föremålsvård
SFX – Special Effects (länkserver)
SLBA – Statens Ljud- och Bildarkiv
SMDB – Svensk Mediedatabas
SOU – Statens Offentliga Utredningar
SR – Sveriges Radio
SRF – Sveriges Radio Förvaltnings AB
SUB – Stockholms universitetsbibliotek
SUNET – Swedish University Network
SVA – Svenskt Visarkiv
SVAR – Svensk Arkivinformation (RA)
SVEP – Svenska Högskolans Elektroniska Publicering
SwePub – Svensk Vetenskaplig Publicering
SVT – Sveriges Television
TEL – The European Librray
TIFF – Tagges Image File Format
TPB – Talboks- och punktskriftsbiblioteket
TXT – text
URL – Lag om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk
URN:NBN – Uniform Resource Name : National Bibliographic Number
WAI/WCAG – Web Accessibility Initiative: Web Content Accessibility Guidelines
WDL – World Digital Library